

Универзитет у Нишу

Правни факултет

Предмет: Вршење грађанских субјективних права

Појам и дејство застарелости грађанских субјективних права

Мастер рад

Ментор:

Доц. др Ивана Симоновић

Кандидат:

Милена Милошевић,
бр. индекса М 033/13

Ниш, 2015

САДРЖАЈ

1. Увод.....	1
2. Утицај времена на грађанска субјективна права - застарелост и одржај као два вида тог утицаја.....	4
3. Опредмење и правна природа застарелости	10
3.1. Опредмење застарелости.....	10
3.2. Правна природа застарелости.....	12
4. Порекло и историјски развој института застарелости	14
5. Појам и елементи застарелости у савременом праву	18
5.1. Појам застарелости у српском законодавству	18
5.2. Невршење права као услов за наступање застарелости.....	19
5.3. Рокови застарелости и њихово рачунање	20
5.3.1. Значај застоја и прекида тока рока за наступање застарелости.....	29
5.4. Приговор застарелости као елемент института застарелости.....	33
6. Дејство застарелости	34
7. Закључак	43
Литература.....	45

1. Увод

Живот људи одвија се у простору и времену. Све што постоји одређено је овим двома категоријама. То се односи и на право, јер је оно једна друштвена појава. Регулација одређене друштвене односе, право мора да процени и то како простор и, пре свега, време утичу на њихов настанак, развој и престанак.

Правне норме имају просторно и временско важење. Опште правне норме које је установила једна држава примењују се на њеној територији.¹ Оне важе до доношења новог прописа који на другачији начин регулише исте односе. Временско важење закона има посебан значај у кривичном праву, јер у њему важи принцип законитости кривичног дела и казне, али и правило о ретроактивној примени закона када је он повољнији, блажи за учиниоца.

У грађанском праву време игра улогу правне чињенице, која утиче на настанак, промену и престанак грађанских субјективних права. Као правна чињеница, време је присутно у свим гранама грађанског права. На пример, стицање радне и пословне способности везује се за одређени узраст, док је за извесна субјективна права, било законом, било вољом страна једног грађанскоправног односа, тачно предвиђено колико ће трајати. Утицај времена код рокова, који су нарочито бројни у облигационом праву, очигледан је. Протек одређеног времена, може, чак, бити одлучујућа чињеница за стицање или губитак субјективног права, као што је то случај код два института: застарелости и одржаја. Имајући у виду свеprisутност времена у грађанском праву, може се рећи да је то, уз вољу правних субјеката, доминатна правна чињеница.

У овом раду истраживали смо утицај времена на губитак грађанских субјективних права оличен у институту застарелости. Суштина застарелости је у губитку могућности принудног остварења грађанског субјективног права услед његовог невршења у току

¹ Међународно право такође важи на одређеном простору. Територијални принцип трпи одређене изузетке, попут екстериторијалности, имунитета или примене колизионих норми на правне односе са елементом иностраности.

дужег времена. Овај институт обједињује две најзначајније грађанскоправне чињенице - време и вољу. Његово дејство је најдрастичније могуће; састоји се у губитку субјективног права, односно његовог суштинског елемента - тужбе у материјалном смислу (захтева). То су разлози због којих је овај институт одувек побуђивао велику пажњу. Осим тога, он је недавно био предмет корених реформи у већини европских права, па је неопходно настале промене анализирати и упоредити их са стањем у домаћем праву о застарелости.²

У раду смо користили правнодогматски, компаративни и историјскоправни метод.

У литератури је највише проучавано дејство застарелости, које незаобилазно укључује и расправу о субјективном праву и његовој структури, док је мање анализиран сâм појам и правна природа института. Ми смо, наравно, на почетку рада изложили појам застарелости. С обзиром на историјску повезаност застарелости и одржаја, неопходно је да разграничимо ова два појма, па је, ради постизања овог циља, било потребно укратко се осврнути и на појам и дејство института одржаја.

Важно питање приликом обраде било ког института јесте и његова правна природа. Правну природу застарелости размотрили смо заједно са питањем оправданости њеног постојања, које се мора поставити, с обзиром на изузетно тешке последице које изазива. Застарелост се током времена мењала, заправо и данас доживљава суштинске промене, тако да смо се осврнули и на најзначајније фазе њеног развоја (колико је то неопходно имајући у виду предмет овог рада).

Темељи модерног института застарелости постављени су у римском и у пандектном праву. Пандектно право је изнедрило појам захтева, који и данас изазива интересовање, јер је изузетно значајан, не само за право о застарелости, већ и за грађанско право у целости. Највећу пажњу посветили смо, наравно, појму и елементима застарелости онако како су они одређени у српском праву. С обзиром на то да су друге европске земље већ реформисале своја права о застарелости, осврнули смо се и на њихова решења и указали на постојеће правце развоја овог института, које би, можда, требало да следи и наше право. Из истог разлога предмет нашег интересовања била су и правила о

² Указали смо на нека нова решења, пре свега из немачког и француског права, будући да су она, историјски посматрано, остварила највећи утицај и на наше право, и на друга европска права.

застарелости настала у досадашњем току усаглашавања правних поредака појединих европских земаља и стварања (јединственог) европског права.

Значајан део рада посвећен је дејству застарелости. У овом делу рада морали смо да предочимо историјску расправу о томе да ли се застарелошћу губи субјективно право, тужба или захтев. Размотрили смо разлике које постоје у том погледу између нашег и појединих страних права. У некима од њих постоје извесне установе које се у погледу дејства, по нашем мишљењу, не разликују значајно од застарелости, о чему је такође било речи. У закључном делу дали смо укупну оцену домаћег права о застарелости и предложили конкретне измене које би допринеле његовом побољшању.

2. Утицај времена на грађанска субјективна права - застарелост и одржај као два вида тог утицаја

Застарелост (*praescriptio*) јесте правни институт у чијем је средишту идеја о утицају времена на право. Као такав, заједнички је свим гранама права, а не само грађанском праву, мада у њему има нарочити значај. Заступљен је у свим савременим правним системима, без изузетка. Када се још узме у обзир да је један од најстаријих, да је настао када и право, развијао се упоредо са општим развојем права и издржао пробу времена, јасно је да се ради о значајном институту, коме је поверено остваривање важних циљева у праву.

Постојање и дејство застарелости је прожето чињеницом да право не може бити и да није равнодушно на протек времена, чији је утицај у свакодневном животу очигледан. Време несумњиво представља једну важну животну чињеницу која на најразличитије начине утиче на односе међу људима. Што је још значајније, тај утицај има и правну вредност, јер је право препознало случајеве у којима времену треба признати својство правне чињенице и на тај начин везати за њега одређена правна дејства. Време, дакле, представља и једну правну чињеницу, и то ону која спада у тзв. догађаје.³ Као такво, оно производи многобројна дејства у различитим областима права. У домену грађанског права време је правна чињеница која било засебно, било у садејству са другим чињеницама (међу којима је доминантна воља правних субјеката), утиче на настанак, промену и престанак грађанских субјективних права. Застарелост представља пример како чињенични скуп, у коме најзначајнију улогу имају одређено време и воља правних субјеката, утиче на грађанско субјективно право, и то тако што може изазвати његов престанак.⁴ Подједнако значајан вид утицаја времена на грађанскоправне односе јесте

³Догађаји су чињенице које настају независно од људске воље и које дејство производе непосредно на основу закона (Више у: Ковачевић Куштримовић, Лазић, 2008: 94-96; Симоновић, 2008: 6).

⁴Овде заправо није реч о апсолутном, већ о условном престанку субјективног права, јер се услед наступања застарелости не губи право као такво, већ могућност његовог принудног остварења - захтев у материјалном смислу. О томе ће бити више речи у делу о дејству застарелости.

одржај, институт чије је дејство супротно у односу на застарелост, будући да за резултат има стицање грађанског субјективног права.

Застарелост, као институт грађанског права, представља губитак овлашћења за принудно остварење субјективног права, услед протекла законом одређеног времена у коме поверилац (својом вољом) није вршио право, и услед чињенице да се дужник позвао на застарелост. То значи да поверилац који извесно (дуже) време није вршио право, мада у томе није био објективно спречен, бива санкционисан изузимањем из система судске заштите.⁵ Са друге стране, застарелост суштински побољшава положај дужника, јер искључиво од његове воље зависи испуњење застареле обавезе. За дужника се, дакле, застарелост јавља као средство заштите од немарног (незаинтересованог) или неодговорног повериоца. Застарелост такође показује како право превазилази проблем неподударности стварног стања и оног које још увек постоји према важећој правној норми. Другим речима, она потврђује да право уважава животну стварност и да, чак, у одређеним случајевима, даје предност фактичком стању у односу на правно. Посредством застарелости, фактичко стање, створено невршењем права у току дужег времена, добија правну потврду и заштиту, прерастањем у правно стање.

Одржај такође показује како се фактичко стање, које је трајало одређено време, претвара у правно, што је један од разлога ранијег поистовећивања ова два института. Да бисмо указали на разлику међу њима, неопходно је да укратко размотримо и појам и дејство одржаја.

Одржај (*usucapio*) јесте један од оригинарних начина стицања права својине.⁶ Да би једно лице путем одржаја постало власник ствари, потребно је да у току законом одређеног времена на тој ствари има закониту својинску и савесну или само савесну државину.⁷ Суштина одржаја је у пружању правне, прецизније својинскоправне, заштите

⁵Условност је и овде, код примене санкције, уочљива. Поверилац не остаје без судске заштите аутоматски, чим наступи застарелост, већ само уколико дужник истакне приговор застарелости.

⁶ У нашем праву одржај је регулисан Законом о основама својинскоправних односа, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 6/80 и 36/90, *Сл. лист СРЈ*, бр. 29/96 и *Сл. гласник РС*, бр. 115/2005 - др. закон. У даљем тексту: ЗОСПО.

⁷ На основу квалитета државине разликују се две врсте одржаја - редовни и ванредни (апсолутни). Редовним одржајем законити и савесни држалац стиче право својине, на покретној ствари по протеклу три године, а на непокретној ствари по протеклу десет година, док ванредним одржајем савесни држалац стиче право својине, на покретној ствари по протеклу десет година, а на непокретности протеклом двадесет година (чл. 28 ст 1 - 4 ЗОСПО).

лицу које је у току одређеног времена вршило фактичку власт на ствари, понашало се као њен власник, иако је власник ствари за све то време било друго лице. Несклад између факта и права овде се огледа у томе што је једно лице власник ствари, али на тој ствари нема државину и не остварује својинскоправна овлашћења, док друго лице, које није власник, мада оправдано верује да то јесте, има државину ствари и врши овлашћења која су својствена праву својине. Одржајем се овај сукоб решава тако што фактичко стање добија превагу над правним.⁸

Раније је⁹ било укоренењено становиште да застарелост и одржај представљају два вида истог института - застарелости у ширем смислу. То, међутим, није био случај у римском праву. У њему је постојала разлика између застарелости и одржаја, а схватање о застарелости као јединственом правном институту, који обухвата и одржај и застарелост у ужем смислу, дело је средњовековног рада на уопштавању римских института (Ковачевић Куштримовић, 1990: 128). У пандектном праву застарелост је посматрана као један институт који се јавља у два облика: као застарелост у ужем смислу или екстинктивна застарелост (*praescriptio extinctiva*) и као аквизитивна застарелост (*praescriptio aquisitiva*), што је заправо одржај (Чубински, 1927: 42). Идеја о застарелости као генеричном појму који обухвата и застарелост у ужем смислу и одржај, тј. и начин стицања и начин престанка права, била је прихваћена и у појединим грађанским кодификацијама из 19. века. На такав начин застарелост и одржај су регулисани у француском *Code Civil* из 1804. године¹⁰, Аустријском грађанском законнику¹¹, као и у Српском грађанском законнику¹².¹³ У

⁸ Више о појму и условима за стицање својине одржајем у: Ковачевић Куштримовић, Лазић, 2006: 147-156.

⁹ Мислимо на пандектно право и европска права у 19. веку, у време доношења грађанских законика.

¹⁰ У *Code Napoleon*, како се првобитно звао *Code Civil* (у даљем тексту: СС), застарелост је регулисана чл. 2219 - 2281. У чл. 2219 застарелост је дефинисана и као начин прибављања права и као начин ослобођења услед протекла одређеног времена и под условима предвиђеним законом. У француском праву је дуго био присутан отпор било каквим изменама грађанског законика, али су истовремено појединци указивали на његове недостатке у домену облигационог права и права о застарелости. Конкретно, када је у питању застарелост, критиковани су дужина општег рока застарелости, превелики број изузетака у примени овог рока, неуважавање субјективних чињеница у вези са почетком тока застарелости и још нека важећа решења (Видети у: *Wintgen*, 2009: 348 - 350; *Sargos*, 2009: 400 - 401; *Cartwright*, 2009: 366 - 368). Такође је истицан став да је реформа начин да се одржи корак са постојећим трендовима у европском праву. Постало је јасно да (по узору на већ извршену реформу немачког права) треба приступити модернизацији *Code Civil*, који би тек побољшан могао да конкурише другим европским законцима као модел приликом будуће израде Европског грађанског законика (Видети: *Fauvarque-Cosson*, 2014: 62.). У том циљу, у Француској је формирана група састављена од професора права и судија, на чијем је челу био проф. *Pierre Catala*, која је сачинила нацрт реформе и предала га 2005. г. Министарству правде као *Avant-projet de réforme du droit des obligations et de la prescription - Avant-projet, Catala draft* (Текст пројекта је доступан на сајту http://www.justice.gouv.fr/art_pix/rapportcatala0905-anglais.pdf, приступ: 1.11.2014. године. Више о њему у:

савременом праву је општеприхваћено супротно становиште, тако да се застарелост и одржај сматрају двема установама грађанског права. Већина аутора полази од тога да је и у једном и у другом случају пресудан протек времена да би ове две установе произвеле дејство, али истичу да то није довољан разлог за њихово изједначавање, као и да је управо разлика у дејству (губитак права на тужбу у материјалном смислу у једном, односно стицање стварног права у другом случају) главни узрок њихове самосталности.¹⁴

Не може се оспорити да између застарелости и одржаја постоје одређене везе, због чега је, кад год се говори о једном или другом институту, неопходно упоредити их. Они представљају ретке институте чији је основни градивни елемент иста чињеница - време, која је, осим тога, у њиховим структурама заступљена са истим уделом. Оба претварају трајније фактичко стање у правно и, успостављањем јасних и стабилних правних односа, доприносе правној сигурности. Иако су ове чињенице у појединим периодима и правима сматране довољним за јединствено регулисање и проучавање застарелости и одржаја, овакво схватање не може се прихватити када се узме у обзир природа бројних разлика које између њих постоје. Мора се, пре свега, имати у виду да застарелост представља

Vogenaue, 2009: 3-22). Радом на ревизији правила о застарелости руководио је проф. *Philippe Malaurie*. Одлучујућу улогу у подробнијем реформисању права о застарелости преузео је Сенат, који је донекле уважаио решења понуђена у *Avant-projet*, али и решења из реформисаног немачког облигационог права и дотадашње резултате у хармонизацији и унификацији европског права. Правила о застарелости су коначно модернизована 2008. године одговарајућим законом (*La loi 2008-561 du 17 juin 2008 portant réforme de la prescription en matière civile*, објављен у *Службеном листу*, 17. јуна 2008. године). Промене су биле суштинске, општи рок застарелости је скраћен са тридесет година на пет година (у *Avant-projet* је предложен општи рок од три године), почетак тока застарелости је везан за субјективне чињенице, смањен је број посебних рокова застарелости. Поред ових, уведене су још неке новине, о којима ће бити речи касније, али је на овом месту битно напоменути да је промењена и структура дела законика који регулише застарелост. Тако је у важећем *Code Civil* застарелост регулисана чл. 2219 – 2277, и то *la prescription extinctive* чл. 2219 – 2254, а *la prescription aquisitive* чл. 2255 – 2277. Екстинктивна застарелост је дефинисана као начин гашења права услед пасивности титулара која је трајала одређено време (чл. 2219). Аквизитивна застарелост је пак дефинисана као начин стицања ствари или права, без обавезе стицаоца да се позове на основ стицања и без могућности да му се истакне приговор *malae fidei* (чл. 2258).

¹¹ У Аустријском грађанском законнику (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB*) застарелост и одржај су регулисани у оквиру Трећег дела, у коме су иначе изложена правила заједничка за лица и ствари. Оба института се налазе на истом месту, у четвртном делу, који има заједнички назив: „*Von der Verjährung und Ersitzung*“ („О застарелости и одржају“). Застарелост је одређена као губитак права услед његове неупотребе која је трајала законом одређено време (§ 1451), а одржај као прибављање права његовим вршењем у току одређеног времена (§ 1452).

¹² У Српском грађанском законнику застарелост и одржај су регулисани на истом месту, §§ 922 – 950, а већ у § 922 се каже: „Застарелост јесте особито опредељење закона, по коме један због неупотребљености за неко подуже време право губи, а други са самим употребљеном добива и прибавља.“

¹³ Више о историјском развоју застарелости у: Чубински, 1927: 24-112.

¹⁴ Видети: Месаровић, 1964: 3; Станковић, 1978: 970-971. Чубински (1927: 22), који је представник предратне правне мисли, пак износи став да је идеја установе застарелости једна, али да се испољава у два облика, позитивном и негативном, као застарелост у ужем смислу и као одржај.

специфичан начин престанка грађанског субјективног права, тачније губитак могућности његовог принудног остварења, услед протеча времена. Насупрот томе, основно дејство одржаја се састоји у стицању субјективног права након протеча времена. Одржај се уосталом и дефинише као оригинарни *начин стицања* (стварних) права. Разлика постоји и у областима права у којима се ове установе примењују. Одржајем се могу стећи само стварна права, не и облигациона, чији је предмет одређено понашање, а не ствар, тако да, по правилу, не подразумевају државину, која је основ одржаја. Са друге стране, под утицајем времена могу престати само облигациона, тј. релативна права, јер она делују *inter partes* - између тачно одређених лица, повериоца и дужника. Стварна права спадају у апсолутна права, која делују *erga omnes* и за чије вршење нису неопходне одређене радње трећих лица, већ њихово уздржавање од узнемиравања титулара у вршењу права.¹⁵ Особина незастаривости стварних права јесте један од кључних разлога због кога сматрамо да није исправно схватање да једно лице стиче својину на ствари одржајем зато што је право дотадашњег власника застарело.

Суштина одржаја је у томе да се, на основу државине одговарајућег квалитета и трајања довољно дуго да се код околине створи разумно уверење да почива на својини, напослетку стекне право својине.¹⁶ Лице које претендује да стекне својину на ствари путем одржаја постаје њен власник када испуни услове предвиђене за одржај и зато што је те услове испунило, а не зато што је дотадашњи власник губитком државине и невршењем права својине изгубио право. Сви услови који се захтевају за одржај тичу се узупапијента и међу њима се никако не налази кривица власника ствари. Могуће је да он и не зна код кога се ствар налази, што га објективно спречава да врши право. Због тога се питање

¹⁵ О другим карактеристикама апсолутних и релативних права више у: Ковачевић Куштримовић, Лазић, 2008: 170-172; Крнета, 2007: 63-64.

¹⁶ Право својине се не исцрпљује у државини, може постојати и без ње. Ипак, државина ствари је неопходна да би титулар могао да врши већину својинскоправних овлашћења, тако да он, по правилу, пристаје да буде без ње само одређено време. Зато се каже да је државина највидљивији (материјални) знак својине, њено испољавање. Из истог разлога, када она дуго траје, ствара се логична претпоставка да лице које има државину има и својину. Битно је нагласити да у стварању ове претпоставке најзначајнију улогу има време. Прост губитак, односно стицање државине, ма колико да је она важна за право својине, без протеча дужег времена не би имали никаквог значаја. Пошто својина, по дефиницији, представља трајно право, које свом титулару омогућава да са ствари уради било шта (па и да је преда другоме у државину), то значи да губитак државине никако не може да доведе до губитка својине. Државина ствари, и то под условом да траје одређено (дуже) време, евентуално може довести до стицања права, и то оригинарним путем, као што то и јесте случај код одржаја (тзв. аквизитивна функција државине). Ако пак нису испуњени услови предвиђени за стицање својине одржајем, сукоб факта и права не постоји, питање власника ствари се не поставља.

његове одговорности не поставља, па се одржај ни у ком случају не може сматрати казном¹⁷ за титулара права и, следствено томе, губитком права.

Застарелост и одржај престављају две посебне установе које се међусобно разликују, појмовно и по дејству. Оно што их повезује и приближава као две различите установе јесте то што обе почивају на утицају времена и имају неке заједничке фазе у историјском развоју. Могу се заједно проучавати једино када се уопштено проучава утицај времена на право, а и тада као два различита, инверзна вида тог утицаја. Природа утицаја времена на субјективно право, која је у једном случају стваралачка, а у другом рушилачка, уместо нечега што на први поглед уједињује застарелост и одржај, заправо се јавља као њихова *diferentia specifica*.

Схватање о застарелости и одржају као засебним установама уграђено је у многа савремена законодавства, у којима се, следствено томе, правила о застарелости, односно одржају, налазе на различитим местима. Тако је у Немачком грађанском законнику (*Bürgerliches Gesetzbuch, BGB*) застарелост (*Verjährung*) регулисана у општем делу, у првој књизи (*Buch 1 - Allgemeiner Teil, §§ 194 - 218*), док је одржај (*Ersitzung*) регулисан у трећој књизи (*Buch 3 - Sachenrecht, §§ 937 – 945*). У српском праву ове установе су такође одвојено регулисане, па се правила о одржају, као што је поменуто, налазе у Закону о основама својинскоправних односа, док су правила о застарелости изложена у Закону о облигационим односима¹⁸.

¹⁷ Кажњавање поверица може бити једно од оправдања застарелости, не и одржаја. Код одржаја се наглашава његова функција у општем друштвеном интересу, „пацификацијом односа у којима постоје отворена питања, чиме се постиже важна друштвена потреба за стабилношћу и извесношћу у правним односима“ (Станковић у: Станковић, Орлић, 2014: 84).

¹⁸ *Сл. лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Сл. лист СРЈ*, бр.31/93 и *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/2003 - Уставна повеља. У даљем тексту: ЗОО.

3. **Оправдање и правна природа застарелости**

3.1. *Оправдање застарелости*

Дејство застарелости као института грађанског права састоји се у губитку могућности принудног остварења потраживања, што је, са аспекта повериоца, готово исто што и губитак права. Којим разлозима се може оправдати задирање у дужничко □ поверилачки однос са овако тешким последицама за повериоца?

У литератури се у прилог застарелости најчешће наводи заштита правне сигурности и извесности у правним односима. „Правна сигурност би била угрожена, ако би једно стање које дуго није оспоравано, одједном тужбом било нападнуто“ (Перовић, Стојановић, 1980: 902). Другим речима, када једно стање дуго траје и за све то време нико га не доводи у питање, логично је претпоставити да је оно истинито, тј. да је засновано на праву. Касније оспоравање права на коме то стање почива, изазива потешкоће за лице које је дуго времена вршило право, али може угрозити и друге учеснике у правном промету. Када невршење права траје дуго, околина има, сасвим оправдано, представу да то право не постоји, па би могућност изненадне промене правне ситуације значила да правни субјекти не могу са сигурношћу рачунати на постојање или непостојање одређених чињеница приликом заснивања правних односа.

„Ако поверилац за дуже време не врши своје право, тј. не тражи од дужника испуњење обавезе, узрок таквом његовом понашању може бити то што је његово потраживање већ намирено, што је током времена изгубио интерес за испуњење облигације, што је немаран, или, најзад, због тога што је, без своје кривице, спречен да тражи испуњење обавезе свога дужника“ (Станковић, 1978: 960). У сваком од ових случајева застарелост служи остварењу одређених, свакако оправданих, циљева. Када је разлог повериоачеве пасивности то што његово право није ни настало, или је престало да постоји, застарелост представља додатно и једноставније средство заштите дужника којим се он брани од неоснованог захтева. У случају да је поверилац изгубио интерес за вршење права и да је то разлог што је своје право запустио, мада га се, формално, није одрекао (рецимо, опростом дуга), застарелост представља начин да се из правног промета уклони

тражбина која је изгубила сврху постојања. Уколико је пак поверилац био немаран, па је без оправданог разлога пропустио да у току одређеног времена оствари своје потраживање, застарелост у том случају има за циљ да уклони неизвесност и да заштити дужника, који би, у супротном, морао и после дужег времена од доспелости обавезе да брине о томе да ли ће и када поверилац захтевати од њега испуњење.¹⁹ Осим тога, у овом случају престаје потреба да неко други, тј. суд, заштити повериоца, јер се ни он сâм није побринуо за своје право, што је објективно посматрано, могао учинити.

Са друге стране, дужник може испунити и застарелу обавезу, а савесни дужник ће редовно тако и поступити. Немарни поверилац не губи само право, већ моћ да одлучује о његовој судбини, која је, од момента застарелости, искључиво у рукама дужника. Право на тај начин, уз помоћ застарелости, одржава сталну равнотежу интереса правних субјектата. Ипак, оправдано је запитати се да ли је та равнотежа очувана или пак нарушена ако дужник свесно избегава испуњење обавезе, како би она застарела?²⁰ Сматра се да правни поредак мора да преузме и овакав ризик, уз напомену да је ипак уобичајено понашање, односно правило, да дужници испуњавају своје обавезе уредно и на време (Симоновић, 2007: 132). Мишљења смо да савесност дужника не може бити услов да застарелост произведе дејство, већ да је у том смислу најзначајнији однос поверица према сопственом потраживању. Поверилац је тај који са једне стране има право, а са друге стране обавезу да се о том праву стара. Скривљена повреда те обавезе (која је обавеза у његовом интересу²¹), под одређеним условима, бива санкционисана губитком права. Уколико извесне чињенице²² спречавају повериоца у настојањима да остварује право, тако да се невршење права за време док оне делују не може сматрати његовом кривицом, све док оне постоје, застарелост не тече. На овај начин, уважени су интереси обеју страна у правном односу.

¹⁹ Овде бисмо могли, под одређеним условима, говорити и о противречном понашању повериоца: уколико, претходно створивши код дужника оправдано уверење да право неће вршити, изненада, дуго времена по доспелости, затражи испуњење обавезе. Противречно понашање (*venire contra factum proprium*), као један од видова злоупотребе права, забрањено је у нашем праву (Симоновић, 2008: 15).

²⁰ У праву важи принцип „*Nemo auditur propriam turpitudinem allegans*“, чија је суштина да нико не треба да има корист од својих нечасних поступака.

²¹ Валтазар Божишић у чл. 1031 Општег имовинског законика за Црну Гору каже: „Ко право своје запушта, нек себе криви ако га изгуби.“

²² Видети: чл. 381-393 ЗОО.

Најзад, треба истаћи да застарелост предупређује и неке чисто практичне проблеме, попут тешкоће доказивања чињеница у вези са потраживањем насталим у даљој прошлости, истовремено растеређујући судове од компликованих и неизвесних парница о таквим потраживањима.²³

3.2. Правна природа застарелости

За разлику од дејства и циљева застарелости, правној природи овог института у литератури није посвећивана нарочита пажња. Има аутора који сматрају да застарелост представља субјективно право акцесорне природе, које овлашћује титулара да својом изјавом воље угаси главно право које није употребљавано дуже времена (Чубински, 1927: 131²⁴) Имајући у виду овлашћење дужника, застарелост би се пре могла посматрати као преображајно право (правна моћ), него као субјективно право. То произлази из појма правне моћи, као законом или уговором признате могућности правних субјеката да једностраном изјавом воље утичу на настанак, промену или престанак грађанских субјективних права.²⁵

Ниједно од наведених становишта није подесно објашњење правне природе застарелости. Један од разлога је што оба схватања полазе искључиво од овлашћења дужника. Иако је овлашћење које дужник стиче застарелошћу заиста веома важно, она се не може свести на тај један аспект. Напротив, његова основна карактеристика јесте губитак једног од овлашћења која чине грађанско субјективно право. Осим тога, преображајна права подразумевају да се једностраном изјавом воље утиче на судбину сопственог права, а не туђег, као што је то случај код дужника који се користи застарелошћу. По нама, дужничково овлашћење се може поредити са преображајним правом, али је оно, ипак, овлашћење *sui generis*.

²³ Тако и: Перовић, Стојановић (1980: 902); Гамс, Ђуровић (1990:225); Симоновић (2007:132).

²⁴ Исти аутор и одржај одређује као субјективно акцесорно право, али као право које овлашћује титулара да једностраном изјавом воље прибави главно право.

²⁵ Више о преображајним правима у: Ковачевић Куштримовић (2008: 164); Крнета (2007: 42).

Ми смо мишљења да застарелост почива на начелу временске ограничености вршења (релативних) права, аналогно начелу забране злоупотребе права.²⁶ Начело о временским границама у вршењу релативних права морало је бити установљено, како не би дошло до остваривања максиме *summum ius, summa iniuria*²⁷. Из њега се развио правни институт који се истовремено испољава као губитак једног овлашћења у оквиру грађанског субјективног права (са аспекта повериоца) и као стицање једног посебног овлашћења (са аспекта дужника). Он је установљен и у општем и у интересу појединих правних субјеката, садржи и императивне и вољне елементе. Застарелост је очигледно институт сложене природе у сваком смислу, а тако је морао бити конципиран не би ли остварио многобројне и значајне функције које су му намењене.

²⁶ Институт застарелости и забране злоупотребе права могу се поредити као две врсте ограничења у вршењу субјективних права. Прописивањем начела забране злоупотребе права санкционисано је вршење права које није у складу са циљем због кога је оно гарантовано, које се испољава као штетно, несавесно, неморално. Последице које трпи поверилац, услед наступања застарелости, такође предствљају коректив аутономије воље. Њима се санкционише неразумно дуго, неоправдано одуговлачење у вршењу права. Зато сматрамо да је и застарелост, попут забране злоупотребе права, заснована на правном начелу, којим се одређују (у случају застарелости - временске) границе у вршењу субјективних права, како би оно било савесно, поштено, морално.

²⁷ Дословно: највеће право, највећа неправда.

4. Порекло и историјски развој института застарелости

Улога, дејство и циљеви застарелости, описани у претходном поглављу, указују нам на оправданост и обавезност њеног постојања. Чини нам се оправданим да, с тим у вези, подсетимо на мисао француског теоретичара Бижоа да од застарелости нема корисније установе у праву. Као што је то случај са већином грађанскоправних института, и њене корене треба потражити у римском праву.

Схватање застарелости у римском праву је непосредно повезано са чињеницом да у њему није постојала разлика између субјективног права и права на тужбу²⁸. Однос између тужбе и права је био однос узрока и последице.²⁹ Ако је за одређени спорни случај била предвиђена тужба, то је значило да лице овлашћено за њено подношење има субјективно право које се конкретном тужбом штити. Док у савременом праву постоји самостално и опште право на тужбу, на располагању сваком правном субјекту чији је правни интерес повређен, у римском праву то није био случај, па су у њему постојала и права која нису била заштићена тужбом.³⁰

Првобитно су све тужбе римског права биле незастариве, због чега се означавају као *actiones perpetuae*, на супрот тужбама које су створили претори и које су махом биле подложне застарелости, тако да се одређују као *actiones temporales*. Преторско право, као савременије, све више је замењивало *ius civile*, тако да је и број ових, временски ограничених, тужби бивао све већи, да би наредбом Теодосија II 424. године п.н.е. коначно било признато да су све тужбе застариве. Застарелост је почињала да тече од дана рођења тужбе, тј. од дана доспелости. Да би наступиле последице застарелости, било је неопходно да се дужник позове на њу истицањем одговарајућег приговора. За различите тужбе били су прописани различити рокови застарелости, а да би се застарелост у том року навршила, требало је да буде очуван континуитет у протеклу овог времена, тј. да не наступи ни застој ни прекид застарелости (Чубински, 1927: 25-26.). Застој застарелости је

²⁸ „*Nihil aliud est actio quam ius quod sibi debeatur iudicio persequendi da* - тужба је могућност да путем суда тражимо оно што нам припада“ (Стојчевић, Ромац, 1989: 320).

²⁹ *Ubi remedium ibi ius* - где постоји тужба, ту постоји право.

³⁰ Више о односу тужбе и субјективног права у римском праву видети у: Станојевић, 2007: 197-200; Стојчевић, 1983: 98-101.

био регулисан методом еnumerације, при чему се наведени разлози за застој нису разликовали много од оних у савременим законодавствима.³¹ Може се рећи да је њиховим уопштавањем створен данас важећи принцип, по коме застарелост не тече против оних лица која нису у могућности да остварују право из разлога који постоје независно од њихове воље. Прекид застарелости настајао је, као што је то, углавном, и у савременом праву случај, признањем дуга од стране дужника и подизањем тужбе.

Римско право нам је у наслеђе оставило и један спор, нерешен до данашњих дана, а односи се на питање шта је то што застарева: субјективно право или тужба? Са једне стране, могли бисмо да закључимо да је предмет застарелости (у римском праву), ипак, субјективно право, имајући у виду да је систем субјективних права у римском праву, заправо систем тужби. Ковачевић Куштримовић (1990: 128 - 129) сматра да је касније, приликом осамостаљивања субјективног права и тужбе, начињен пропуст, јер није констатовано да је застарелост тужбе, пре тог осамостаљивања, значила уништавање права, што је требало да резултира тиме да, након раздвајања, застарелост погађа садржину тужбе, тј. субјективно право. Са друге стране, указује она, застаревање тужбе (у њеном савременом значењу) јесте концепција застарелости која је у римском праву лако могла бити изграђена, захваљујући томе што је оно у свом систему облигација имало тзв. природне облигације (*obligatio tantum naturalis*), које су биле лишене могућности принудног остварења.³² Мишљења смо да су током времена ове установе римског права често различито тумачене како би биле прилагођене појединим теоријама о предмету

³¹ До застоја застарелости долазило је услед малолетства, учешћа у војној служби, у току трајања брака, код потраживања против умрлог и његовог наследника итд.

³² Природне облигације су облигације које се не могу утужити, односно остварити уз помоћ апарата државне принуде. Иако је могућност принудног остварења уобичајено својство облигације, непостојање такве могућности не значи да облигација не постоји, већ само да је она ослабљена. Природна обавеза се дугује према моралним схватањима и природном праву, представља дуг части. У римском праву су природним облигацијама сматране обавезе између чланова породице, тј. лица под истим породичним старешином, обавезе породичног старешине из посла који је закључио његов укућанин (док нису добиле заштиту), обавеза по основу зајма коју дугује син чији је отац жив, као и обавезе старијег малолетника преузете без одобрења татора. У савременом праву постоје три основне врсте неутуживих тражбина: застареле тражбине, тражбине из уговора о допуштеној игри и опклади, тражбине из уговора који нису склопљени у одговарајућој доказној форми (Више у: Станојевић, 2007: 321-322; Радишић, 2008: 47-48). Иако је појам природне облигације преузет из римског права, како би послужио за оне тражбине савременог права које се не могу остварити судским путем, мишљења смо да није реч о апсолутним синонимима. Узрок томе је што су у римском праву природне облигације настајале као одговор на сложене друштвене односе (постојање одређених категорија лица која по схватању Римљана нису заслуживала заштиту) и као непосредна последица технике стварања права гарантовањем тужбе. У савременом праву су пак на основу извесних правних критеријума поједине тражбине изузете из система судске заштите, који почива на општем праву на тужбу.

застарелости, иако су оне у римском праву имале тачно одређено значење, које се не мора подударати са оним у савременом праву.

У сваком случају, не може се порећи да савремено право о застарелости почива на темељима које је поставило римско право. У њему је уосталом рођена идеја да протек времена може бити један од узрока престанка обавезе. Услови који су тада захтевани за наступање застарелости - протек времена у коме право није вршено и приговор дужника, у основи су исти они на којима почива дејство застарелости у савременом праву. Када се томе дода уважавање чињеница које повериоца спречавају да врши право, односно формулисање принципа *contra non valentem non curit praescriptio*, јасно је да савремено право у домену застарелости није много одступило од модела из римског права.

Следећа значајна фаза историјског развоја застарелости јесте пандектно право.³³ Пандектно право, пре свих немачко пандектно право, умногоме је изменило дотадашњи изглед застарелости. Њему се пре свега мора приписати у заслугу раздвајање субјективног права и тужбе, материјалног и процесног права. Субјективна права гарантована су објективним правом, а право на тужбу представља посебно право чија је садржина обраћање државним органима, како би они, средствима која им стоје на располагању, заштитили повређено субјективно право (О појму тужбе у: Станковић, 2007: 327-329). Промењено је схватање структуре субјективног права тако што је она обогачена новим елементом, што је имало далекосежне последице. Истакнуто је, наиме, да субјективно право, поред овлашћења и обавезе, садржи још и захтев. Захтев представља део субјективног права који омогућава титулару да оствари право у ситуацији када обавезно лице неће да испуни обавезу добровољно (Ковачевић Куштримовић, Лазић, 2008: 161-

³³Пандектно право је настало рецепцијом римског права у 15. и 16. веку, у европским земљама, пре свега у Немачкој, Италији, Француској. До рецепције римског права долазило је посредством студената који су на Болоњском и другим универзитетима проучавали римско право и то знање користили у пракси, по повратку у своју земљу. Примена римског права, тзв. општег права, омогућавала је трговину између различитих области, што иначе не би било могуће у условима правног партикуларизма феудалног друштва. Немачки владари, поредећи се са римским императорима, нарочито су помагали рецепцију римског права. Максимилијан I је 1495. године основао врховни суд (*Reichskammergericht*) који је примењивао опште право (*Gemeines Recht*). Пандектно право је било позитивно право у Немачкој све до 1900. године када је донет Немачки грађански законик. Након тога, пандектистичко изучавање права претворило се у проучавање римског права као увода у савремено грађанско право. Међу најзначајније немачке пандектисте убрајају се Виндшајд (*Windscheid*), Пухта (*Puchta*), Дернбург (*Dernburg*) (Више: Станојевић, 2010: 322-344; Стојчевић, 1983: 55-56).

162).³⁴ Захтев омогућава титулару права да од свог дужника тражи испуњење обавезе (када он обавезу не испуни по редовном току ствари), под претњом могућности подношења тужбе суду. Он се дефинише и као тужба у материјалном смислу, а разликује се од тужбе у процесном смислу, јер његов предмет чини обавезу пасивног субјекта у правном односу (Ковачевић Куштримовић, 1990: 129).³⁵ Захтев, заправо, постаје спона између субјективног права и права на тужбу. У пандектном праву је било неопходно захтевом повезати свако конкретно право са општим правом на тужбу. Ова врста везе у римском праву није била потребна, јер је свако субјективно право имало своју врсту тужбе, која је, чак, била претходно установљена. У контексту ових значајних промена, застарелост је посматрана као губитак захтева, при чему је застарело право настављало да постоји као природна облигација (Видети: Ковачевић Куштримовић, 1990: 128-130). Такође, као што је поменуто, застарелост је у пандектном праву била институт који се звао застарелост у ширем смислу, и обухватао и екстинктивну и аквизитивну застарелост. У аквизитивну застарелост су убрајани одржај, прибављање службености, суперфицијеса и емфитевзиса; екстинктивна застарелост је обухватала губитак службености услед невршења („неупражњавања“) и застаревање тужби (Чубински, 1927: 42). Значајну новину, уведена у пандектном праву, представља услов да дужник, уколико жели да се позове на застарелост не би ли се ослободио обавезе, мора бити савестан (Чубински, 1927: 43). Закључујемо да је најснажнији утицај на институт застарелости пандектно право остварило учењем о захтеву, јер је питање шта застарева - субјективно право, тужба или захтев - најзначајније питање из домена застарелости поводом кога ни данас не постоји потпуна сагласност.

³⁴ BGB даје појам захтева одређивањем објекта застарелости. Из § 194 ст. 1 произлази да је захтев (*Anspruch*) право да се од друге особе захтева да нешто уради или да се уздржи од чињења.

³⁵ У литератури се могу срести и другачија схватања захтева. Поједини аутори инсистирају на томе да захтев није саставни део субјективног права, нити тужба у било ком смислу, већ „самостална категорија материјалног права која укључује у себе све правне могућности, неопходне да би се субјективно право могло реализовати према конкретно обавезном лицу“ (Крнега, 2007: 41).

5. Појам и елементи застарелости у савременом праву

5.1. Појам застарелости у српском законодавству

У српском праву, основни извор права о застарелости јесте Закон о облигационим односима.³⁶ Правила о застарелости изложена су у оквиру четврте главе закона, која је насловљена „Престанак обавеза“.³⁷ У облику општег правила о застарелости законом је дато њено појмовно одређење. Прописано је да застарелошћу престаје право захтевати испуњење обавезе. Застарелост наступа када протекне законом одређено време у коме је поверилац могао захтевати испуњење обавезе (чл. 360 ст. 1 и 2). У наставку је истакнуто да се суд не може обазирати на застарелост ако се дужник није на њу позвао (чл. 360 ст. 3).

Из законом дефинисане застарелости проистиче да су њени елементи: 1) невршење права (од стране повериоца); 2) протек одређеног времена у коме право није вршено - рок застарелости и 3) воља дужника да се позове на застарелост. Сваки од ових елемената мора да задовољи одређене услове да би се сматрало да у конкретном случају има места примени института застарелости. Наравно, основна претпоставка, која мора постојати да

³⁶ Пре доношења Закона о облигационим односима, застарелост је била регулисана Законом о застарелости потраживања (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 1953/40 и 1954/57) (Видети: Перовић, Стојановић: 1980:902; Ковачевић Куштримовић: 1990:132; Симоновић: 2007:133). Значај овог закона данас се огледа у томе што је ЗОО преузео већину његових решења. Поред Закона о облигационим односима, у области застарелости примењују се и други закони, који као *lex specialis* садрже посебна правила о застарелости (тј. о дужини рокова застарелости) за поједине врсте потраживања. Неки од посебних рокова застарелости прописани су Законом о раду (*Сл. гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014), Законом о заштити потрошача (*Сл. гласник РС*, бр. 62 /2014), Законом о меници (*Сл. лист ФНРЈ*, бр. 104/46, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 16/65, 54/70 и 57/89, *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. лист СЦГ*, бр. бр. 1/2003 - Уставна повеља), Законом о чеку (*Сл. лист ФНРЈ*, бр. 105/46, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 12/65, 50/71 и 52/73, *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/2003 - Уставна повеља) итд.

³⁷ О адекватности места на коме су изложена правила о застарелости може се расправљати са више аспеката. Један од њих је дејство застарелости, које се само условно може означити као престанак обавезе. Осим тога, застарелост представља општи институт грађанског права, тако да у очекиваном грађанском законнику треба да нађе место у општем делу (Симоновић, 2007: 133). Институт застарелости у том смислу није јединствен пример. У српском праву има још института за које је природно да се нађу у општем делу, уместо у већем броју различитих прописа, како је то сада случај. Примера ради, у такве институте спадају правни субјекти, изјава воље, правни посао, заступништво (Више о институтима који би требало да буду заступљени у општем делу Грађанског законика у: Ковачевић Куштримовић, 2009.). ВГВ и Грађански законик Руске Федерације (*Гражданский кодекс Российской Федерации*, у даљем тексту: ГК РФ) спадају у европске законике код којих су правила о застарелости у општем делу, па би могли да нам послуже као пример у том погледу. Са друге стране, у радној верзији нашег Грађанског законика (у даљем тексту: Преднацрт) правила о застарелости су и даље изложена у оквиру облигационог права, у Глави XI, која се налази у делу о начинима престанка облигација.

би се уопште могло говорити о застарелости, јесте својство застаривости конкретног права. Иако се најчешће наводи да само облигациона права могу застарети, исправније је рећи да застаревају релативна права, насупрот апсолутним.³⁸

5.2. Невршење права као услов за наступање застарелости

Невршење права, као услов за наступање застарелости, треба да произлази из повериочево немарности или било ког другог узрока, осим оних који по закону искључују наступање застарелости, упркос невршењу права (Станковић, 1978: 962).

У грађанском праву важи принцип аутономије воље, који, између осталог, подразумева слободу титулара права да одлучи да ли ће право вршити или не. Не само да поверилац може одлучити да не захтева намирење потраживања, без икаквих последица, већ му се гарантује и одређено време, пре доношења коначне одлуке, у току кога се невршење права толерише. То значи да неће свако невршење права изазвати последице за његовог титулара. Треба, са друге стране, имати у виду да је за време у току кога поверилац може да врши право, а то не чини, правни положај дужника неизвестан. Он не може са сигурношћу знати да ли ће и када поверилац захтевати испуњење. Таква ситуација не сме трајати дуже него што је разумно, јер би то било неправично и претерано тешко за дужника.³⁹ Поверилац јесте начелно слободан да одлучи да ли ће и када остварити право, али такође мора водити рачуна да својим понашањем не погоршава дужников положај, јер тако не би поступио поштен и одговоран човек. Могли бисмо се запитати колико дуго би добар домаћин⁴⁰ чекао пре него што затражи испуњење обавезе, па према његовом понашању проценити поступање конкретног повериоца. Невршење

³⁸ Пре свега, не може се тврдити да застаревају облигациона права, будући да постоје права која спадају у ову категорију, а не могу застарети (нпр. законско право издржавања). Са друге стране, стварна права не представљају једину групу субјективних права која начелно не застаревају. Лична права, која, као и стварна, спадају у апсолутна права, такође не могу застарети. Треба напоменути да подела на апсолутна и релативна права, у домену застарелости, може доћи до изражаја и у будућности, уколико настану нове врсте субјективних права, што није искључено, јер се право непрестано развија (Видети и: Ковачевић Куштримовић, Лазић, 2008: 370-371).

³⁹ Осим за дужника, оклевање у вршењу права није добро ни за укупан правни промет, јер га може успорити. Облигациони односи, у којима настају застарива потраживања, настају свакодневно и велики их је број, посебно у привреди. Њихов значај, масовност, неретко и међусобна повезаност, траже извесност у вези са тиме да ли ће саговорачи своје обавезе испуњавати уредно и на време.

⁴⁰ Сматрамо сврсисходним подвргавање оцени повериоцевог понашања овом правном стандарду, као општеприхваћеном мерилу исправног и савесног поступања правних субјеката.

права које траје дуже од времена које се у конкретним околностима може сматрати разумним јесте појмовни елемент застарелости. У овој процени одлучујућу улогу имају рокови застарелости. Повериочев захтев за испуњење након њиховог протеча представља понашање које се не може очекивати од савесних и поштених људи. Оно се санкционише, и то давањем овлашћења дужнику да, сагледавши своје интересе, донесе одлуку о испуњењу, и да га евентуално одбије, иако потраживање још увек постоји. Застарелост, дакле, представља својеврсни коректив у вршењу права. Слобода правних субјеката ограничена је, не само начелом забране злоупотребе права, него и начелом временских граница у вршењу права, како би оно било савесно, морално, коректно.⁴¹

Само невршење права није довољно да произведе последице за повериоца, већ мора бити такво да му се може уписати у кривицу. Кривица повериоца пак претпоставља да његова пасивност није проузрокована чињеницама које није могао да предвиди, спречи или отклони, већ да се за њу свесно определио. Уколико не постоји ниједна од извињавајућих околности, разлог због кога поверилац није вршио право одређено време могу бити губитак интереса, непостојање или престанак постојања права. Када нема ниједног од поменутих разлога, невршење ће, уколико су испуњени и други услови, довести до наступања застарелости само зато што је поверилац био немаран. Поверилац се сматра немарним (или, речено речима професора Станковића, индолентним) зато што је пропустио да оствари право, без оправданог разлога, и зато што је то пропуштање трајало одређено време.

5.3. Рокови застарелости и њихово рачунање

Повериоцу је допуштено да извесно време не остварује потраживање без страха од било каквих последица. Време толеранције законом је одређено, и означава се као рок

⁴¹ Невршење права, као појмовни елемент застарелости, понекад може имати својства злоупотребе права. Тако ће бити уколико му се придруже још две чињенице: оправдано дужничково поуздање да поверилац право неће вршити и изненадни преокрет - захтев за испуњење, којим се дужников положај погоршава. Присуство ових двеју чињеница, сматрамо, неопходно је, да бисмо разграничили када је невршење права израз аутономије, а када се може претворити у њену злоупотребу, по другог (дужника) неоправдано шкодљиву. Када се невршење права претвори у привид повериоцеве незаинтересованости, у који се дужник оправдано поуздао, изненада и након дугог времена постављени захтев да се обавеза ипак испуни, може се оценити као злоупотреба права. То би био онај њен вид који се у немачкој теорији и судској пракси санкционише губитком потраживања (*Verwirkung*), у аустријској - ставом о прећутном одрицању од права (*Verschweigung*), а код нас би се до истог резултата (зато што се поверилац понаша противречно, а за дужника шкодљиво) могло доћи позивањем на максимуму *venire contra factum propriam* или закаснило вршење права као једног од критеријума злоупотребе права (Видети: Симоновић, 2008: 13).

застарелости. С обзиром на тешке последице које наступају по протеклу рокова застарелости, они су морали бити регулисани императивним одредбама, тако да спадају у тзв. строге рокове, тачно одређене законом и непроменљиве. Стране не могу уговорити дуже или краће време застарелости од оног одређеног законом, нити да застарелост неће тећи за неко време (чл. 364 ст. 1 и 2 ЗОО). Ако овакви споразуми ипак буду склопљени, сматраће се ништавим.

У појединим страним правима, међутим, допуштено је закључити пуноважан правни посао којим се утиче на дужину рока застарелости. У реформисаном немачком праву допуштена је споразумна измена овог рока, и то у оба смера.⁴² Ипак, ово правило не важи без икаквих ограничења. Скраћење рока застарелости не може бити уговорено за обавезе које су настале као последица дужникове намере или грубог нехата (§ 202 ст. 1 BGB). Са друге стране, рок застарелости не може бити продужен тако да износи више од тридесет година, рачунајући од почетка тока застарелости (§ 202 ст. 2 BGB). Стране у правном односу могу уговорним путем утицати и на сâм ток застарелости, тј. на застој и престанак застоја, као и на почетак новог тока застарелости.⁴³ У француском праву, пре поменуте реформе из 2005. г., примењивано је правило да се рок застарелости може мењати само у корист дужника, тј. скраћивати, али не и продужавати. У склопу измена установљено је правило да се рокови застарелости могу како скраћивати, тако и продужавати, и да стране могу споразумом да предвиде застој или прекид застарелости, иако по редовном току до тога не би дошло (чл. 2254 СС). Ипак, уговорна воља страна вишеструко је ограничена. Рок застарелости не може бити скраћен тако да износи мање од

⁴² У Немачкој је 1. 1. 2002. године ступио на снагу Закон о модернизацији облигационог права. Овим је законом облигационо право темељно реформисано; између осталог, измењена су и правила о застарелости. Непосредни повод за реформу је била потреба да се у немачки правни поредак уграде одређене смернице европског права, али је идеја о модернизацији постојала још од средине осамдесетих, када је била образована и комисија за облигационо право. Претходни рад на реформи немачког облигационог права уједно представља објашњење због чега се измене нису свеле на усвајање стандарда из директива, већ су биле свеобухватне и суштинске (Видети: Meyer, 2003: 491-503; Gordley, 2008; Симоновић, 2007: 130).

⁴³ Када су у питању околности које утичу на ток застарелости, немачко право је претрпело значајне измене. Створена је, наиме, нова установа - почетак нове застарелости (*Neubeginn*), која је у погледу дејства исто што и некадашњи прекид застарелости. Са променом назива дошло је и до промене спектра чињеница које доводе до тога да застарелост, по њиховом окончању, почне поново да тече. Међу чињеницама које имају такво дејство сада су признање захтева и покретање извршног поступка пред судом или другим надлежним органом у циљу реализације потраживања утврђеног правноснажном одлуком. Друге чињенице, које су раније изазивале прекид застарелости, а међу којима је најзначајнија подизање тужбе, сада изазивају застој застарелости (*Hemmung*) (Симоновић, 2007: 134; Симоновић, 2008: 150). Застој застарелости изазива и пријава потраживања у стечајном поступку, покретање арбитражног поступка, преговори који теку око захтева итд. (Видети: §§ 203 - 213 BGB. Више и у: Meyer, 2002: 365; Meyer, 2003: 521-525)

годину дана, нити продужен за више више од десет година.⁴⁴ Принципи европског уговорног права⁴⁵ такође допуштају аутономију воље, када је у питању дужина рокова застарелости. Они предвиђају да се споразумом страна рокови застарелости могу и скраћивати и продужавати, али на начин да време потребно за застарелост не буде краће од годину дана ни дуже од тридесет година рачунајући од тренутка када је застарелост почела да тече (чл. 14:601 PECL).

Иако уважавамо упоредноправна решења, заснована на прокламованој аутономији воље и њеном потоњем ограничавању, мишљења смо да циљевима застарелости не одговара да је, код одређивања рокова застарелости, има превише. Аутономија воље јесте врховни принцип грађанског права, и он треба да дође до изражаја свуда где је то могуће. Његова непосредна примена у овом случају, међутим, довела би до несигурности, а у неким случајевима можда, чак, и до неједнаке правне заштите страна облигационог односа. Воља правних субјеката је свакако присутна у структури института застарелости (поверилац је слободан да дозволи да му потраживање застари; дужникова је диспозиција да ли ће употребити приговор застарелости), и у том смислу не сматрамо да би било противно природи застарелости ако би дужину рокова и њихов ток они могли да мењају. Ипак, коначно опредељење - за споразумне промене рокова или против њих – не би

⁴⁴Члан 2254 СС такође наводи извештај број потраживања код којих се у погледу застарелости не примењује принцип слободе уговарања. Међу изузетцима су потраживања зараде, пензије, алиментације, закупнине, укратко - потраживања која доспевају годишње или у краћим временским размацама.

⁴⁵ *Principles of European Contract Law*, или краће: PECL, Оле - Ландо начела (Текст Принципа је доступан на сајту: http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/sisu_manifest.html, приступ: 10. 11. 2014. године.). Реч је о правилима која су настала у циљу уједначавања европског уговорног права. С обзиром на то да могу послужити приликом израде будућег Европског грађанског законика, треба их сматрати и фазом у поступку унификације европског грађанског права. Сачинила их је Комисија за европско уговорно право (*Commission on European Contract Law*) на чијем је челу био дански адвокат и професор права Оле Ландо. Она нису формални извор права, већ научно дело истакнутих европских правника. Правила су аутономна, нису преузета из правног поретка неке од држава чланица. Правила о застарелости се налазе у четрнаестом поглављу Трећег дела Принципа, који је настао 2002. године. (Више о PECL у: *Kristina Riedl*, <https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/Riedl.html>, приступ: 10. 11. 2014. године.). Поред Принципа, најзначајнији корак у процесу унификације европског грађанског права представља Нацрт заједничког појмовног оквира - *Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Настао је као резултат рада Студијске групе за Европски грађански законик (*Study Group on a European Civil Code*) и Истраживачке групе о приватном праву Европске заједнице (*Research Group on EC Private Law – Acquis Group*), ради спровођења Акционог плана за кохерентније европско уговорно право (*Action Plan on A More Coherent European Contract Law*), који је израдила Европска комисија 2003. године. И ово је академско дело, у коме су дата општа правна начела и дефиниције правних појмова. У домену застарелости, DCFR не садржи никакве новине у односу на Принципе. Иначе, правила о застарелости су у седмом поглављу Треће књиге Појмовног оквира (Комплетан текст DCFR са коментарима, историјатом и поређењем са Принципима доступан је на сајту: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf, приступ: 10. 11. 2014. године. Видети и: Симоновић (2007: 130-131; 2008: 148)).

требало да буде руковођено искључиво интересима сауговорача. Рокови застарелости у нашем праву су строги – у одређивању њихове дужине водило се рачуна о интересима обеју страна, али и свих субјеката правног промета, који захтева извесност и предвидивост. Под условом да су ти рокови одређени тако да одговарају динамици правног промета, уз предвиђање чињеница које спречавају да застарелост тече одређено време, сматрамо да је подесније уредити их императивним нормама, без могућности скраћивања или продужавања.

С обзиром на то да различита потраживања имају другачија својства, постоји више рокова застарелости. Постоји, пре свега, један општи рок, који одговара већини потраживања, па се и примењује у највећем броју случајева. Општи рок застарелости се примењује кад год није предвиђен неки други рок застарелости. У нашем праву његова дужина износи десет година (чл. 371 ЗОО).⁴⁶

У упоредном праву, општи рокови застарелости су различите дужине, али се уопштено може рећи да се тежи њиховом скраћивању. Тако је у немачком праву општи рок застарелости скраћен са тридесет година на само три године (§ 195 старог и новог BGB) (Више у: Симоновић, 2007: 135; Симоновић, 2008: 151). Ова разлика је на први поглед изузетно велика, али треба имати у виду да је у ранијем немачком праву било пуно кратких посебних рокова, док са друге стране, у новом немачком праву велики утицај на стварну дужину рока има промењени начин рачунања рокова застарелости (Више у: Meyer, 2002:363). У француском праву, пре реформе, важила су два општа рока застарелости, један од тридесет година за потраживања по основу уговора (чл. 2262. старог СС) и други од десет година за потраживања по основу деликата (чл. 2270. ст. 1. старог СС). Осим тога, било је и више посебних рокова. У важећем *Code Civil* општи рок

⁴⁶ У старијим законима доминантни су били изузетно дуги рокови застарелости. Тако ABGB, СС, BGB и ОИЗ предвиђају општи рок застарелости од тридесет година (§ 1478 ABGB, чл. 2262 старог СС, § 195 старог BGB, чл. 626 ОИЗ), док је Српски грађански законик у овом делу одступио од свог изворника (ABGB) и предвидео нешто краћи рок, од двадесет и четири године (§ 928). Неке последице овако дугих рокова биле су отклањане поменутиим институтима прећутног одрицања права (*Verschweigung*) и престанком права због противречног понашања (*Verwirkung*). (Видети и: Симоновић (2007: 135); Ковачевић Куштримовић, Лазић (2008: 372); Симоновић (2008: 151)).

застарелости је пет година (чл. 2224 новог СС).⁴⁷ Принципи предвиђају општи рок застарелости од три године (14:201).⁴⁸

У нашем праву није одувек важио десетогодишњи рок. Закон о застарелости потраживања је такође прописивао рок ове дужине, али је, доношењем Закона о облигационим односима, он скраћен на пет година. Изменама закона, извршеним 1993. године, дошло је до промене и у овом сегменту, и то на начин да је поново прописан општи рок застарелости од десет година. Могући разлог ове измене је тадашња економска криза и покушај да се повериоци од несолвентности дужника заштите продужавањем периода у коме могу захтевати испуњење обавеза. Имајући у виду да су економске прилике сада битно измењене, да су у многим европским правима рокови застарелости већ скраћени (што није безначајно, јер може бити модел за јединствено решење у будућем европском приватном праву), и да је модеран правни промет брз и прекограничан, сматрамо неопходним да се, у оквиру будуће реформе нашег права о застарелости, општи рок застарелости скрати (Више у: Симоновић, 2007: 135; Симоновић, 2008: 151).⁴⁹

Поред општег рока застарелости, тј. као изузетак у примени овог рока, постоје и посебни рокови застарелости. Они су прописани за поједине врсте потраживања. У Закону о облигационим односима има неколико посебних рокова, чија дужина износи десет, пет, три и једну годину.⁵⁰

⁴⁷ Права неких земаља из нашег окружења такође садрже рок од пет година. Тако хрватски *Zakon o obveznim odnosima* (*Narodne novine*, br. 35/05, 41/08, 125/11) (чл. 225), односно словеначки *Obligacijski zakonik* (*Uradni list RS*, št. 83/01 z dne 25.10.2001) (чл. 371), предвиђају општи рок застарелости од пет година.

⁴⁸ Такав је случај и у руском праву (чл. 196 ГК РФ).

⁴⁹ Преднацрт грађанског законика, међутим, предвиђа рок од десет година (чл. 418).

⁵⁰ Рок од десет година нема карактер најдужег посебног рока у нашем праву о застарелости. Потраживање накнаде штете проузроковане кривичним делом застарела у року предвиђеном за застарелост кривичног гоњења, уколико је тај рок дужи од посебног рока који би иначе био примењен (чл. 377 ст. 1 ЗОО). Имајући у виду одредбе важећег Кривичног законика (*Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005. испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013), рок застарелости би у појединим случајевима могао да износи чак двадесет пет година (чл. 103). Осим тога, Кривични законик предвиђа (чл. 108) да кривично гоњење не застарела за кривична дела против човечности (чл. 370 - 375), што значи да потраживање накнаде штете проузроковане овим делима такође не може застарити. Са друге стране, рок од годину дана није најкраћи рок нашег целокупног права о застарелости. Меничноправни захтеви индосаната једни против других, као и против трасанта, застарелају у року од шест месеци од дана када је индосант искупио меницу или је против њега поступљено код суда (чл. 78 ст. 3 Закона о меници). Посебни рокови које прописују други закони углавном се, у погледу дужине, поклапају са посебним роковима из ЗОО. Примера ради, новчана потраживања из радних односа застарелају у року од три године од настанка обавезе (чл. 196 Закона о раду). Потраживање накнаде штете у случају да производ има недостатак застарела у року од три године од сазнања за штету, недостатак и идентитет произвођача, а у сваком случају након протекла десет година од

Према Закону о облигационим односима, у посебном року од десет година застаревају потраживања утврђена правноснажном пресудом или судским поравнањем, као и потраживања утврђена правноснажном одлуком другом надлежног органа или поравнањем закљученим пред тим органом, независно од тога који је рок застарелости иначе предвиђен за ова потраживања (чл. 379 ст. 1).⁵¹

Посебан рок од три године ЗОО прописује за: 1) потраживања повремених давања која доспевају годишње или у краћим временским размацама (чл. 372)⁵²; 2) међусобна потраживања правних лица из уговора о промету робе и услуга (чл. 374)⁵³; 3) потраживање закупнине (чл. 375)⁵⁴; 4) потраживање накнаде штете проузроковане деликтном радњом (чл. 376)⁵⁵.

стављања ствари у промет (чл. 64 Закона о заштити потрошача). Европска смерница о одређеним аспектима продаје потрошних добара и гаранцијама за потрошно добро (*Directive 1999/44/EC on certain aspects of the Sale of Consumer Goods and associated Guarantees*) предвиђа да произвођач и/или продавац одговарају за недостатке продате ствари ако се они покажу у року од две године. Подсетимо, у нашем праву, прибавилац ствари са недостатком заштићен је у знатно краћем, шестомесечном року, почев од предаје ствари (чл. 482 ЗОО). Дужим, двогодишњим роком, привилегован је само потрошач (чл. 53 ст. 1 Закона о заштити потрошача, *Сл. гласник РС*, бр. 62/2014). (Више у: Симоновић, 2007: 145; Симоновић, 2008: 154-156).

⁵¹Ова одредба се не примењује када су у питању повремена потраживања, јер у том случају важи рок прописан за застарелост те врсте потраживања (чл. 379 ст. 2). Овај посебан рок, у погледу трајања, не разликује се од општег рока, али је ЗОО издвојио ову групу потраживања, због чега и јесте реч о посебном року застарелости. Има аутора који прописивање посебног рока за застарелост ових потраживања оправдавају схватањем да је сачињавањем поравнања извршена новација (Станковић, 1978: 963; Перовић, Стојановић, 1980: 927). Други сматрају да се овакав став не може прихватити, јер овде није увек реч о новацији раније обавезе, чак је то врло ретко (Карамарковић, 2004: 20). Ми смо, такође, мишљења да посебан рок застарелости у овом случају није установљен због тога што је реч о потраживањима која су добила нови основ, већ због тога што ова потраживања почивају на ауторитету одлука надлежних органа и претпоставци да је оно што је у њима утврђено истина. Хрватски Закон о обвезним односима (2005) овој групи потраживања додао је и тражбине које су утврђене јавнобележничким актом, што је и за нас интересантно, с обзиром на то да су у Србији недавно почели са радом јавни бележници.

⁵²Само право из кога проистичу повремена потраживања застарева у року од пет година, рачунајући од доспелости најстаријег неиспуњеног потраживања после кога дужник није вршио давања (чл. 373 ст 1 ЗОО). Ово правило се не односи на право издржавања чији је основ у закону, јер оно служи остварењу изузетно важног циља, обезбеђивању основних услова за живот чланова породице. Начин престанка овог права, који укључује између осталог и чињеницу протекла одређеног времена, регулисан је Породичним законом (*Сл. гласник РС*, бр. 18/2005 и 72/2011) (чл. 167).

⁵³Привредни промет карактерише нарочита брзина, па је неопходно одредити краћи, ефикаснији рок застарелости за ову врсту потраживања. У овом року застаревају и потраживања накнаде за издатке учињене у вези са уговорима у привреди. Има аутора који заузимају став, мада наводе другачије примере из судске праксе, да рок из чл. 374 ЗОО треба примењивати на сва потраживања из уговора о привреди, укључујући и потраживања која проистичу из повреде, раскида или поништења таквог уговора (Видети у: Врховшек, Козар, 2004.).

⁵⁴Не постоји разлика у режиму застарелости зависно од тога да ли се закупнина плаћа једнократно или у више износа.

⁵⁵Потраживање накнаде штете проузроковане повредом уговорне обавезе застарева у року предвиђеном за застарелост те обавезе.

Потраживања из уговора о осигурању застаревају у трогодишњем или петогодишњем року, у зависности од тога из које врсте уговора о осигурању потичу (чл. 380 ЗОО).

Једногодишњи рок застарелости прописан је за потраживања накнаде за комуналне услуге пружене домаћинствима, попут испоруке воде, електричне и топлотне енергије и др. (чл. 378 ст. 1, т. 1 ЗОО) У року од годину дана застаревају и потраживања накнаде за употребу радио - пријемника, телевизијског пријемника, потраживања поште, телеграфа и телефона, као и потраживање претплате на повремене публикације (чл. 378. ст. 1, т. 2,3, и 4 ЗОО).⁵⁶

Питање, посебно значајно у области застарелости, тиче се тренутка од кога застарелост почиње да тече. У нашем праву, почетак тока застарелости везује се за једну објективну чињеницу - доспелост потраживања. Застарелост почиње да тече првог дана после дана када је поверилац имао право да захтева испуњење обавезе, осим у оним случајевима када је законом другачије предвиђено (чл. 361 ст. 1 ЗОО).⁵⁷

У упоредном праву има доста примера другачијег приступа приликом одређивања почетка тока застарелости. У немачком праву застарелост почиње да тече крајем године у којој је захтев настао (§ 199 ст. 1, т. 1 BGB), што је потпуно оригинално решење.⁵⁸ Заједно са овим објективним, примењује се и субјективни критеријум. Ток застарелости може да почне тек када поверилац сазна за чињенице које утичу на захтев и личност дужника, односно од тренутка када би до тих сазнања дошао да није испољио грубу непажњу (§ 199 ст. 1, т. 2 BGB). Применом овог правила рок застарелости могао би да буде продужен тако да траје бесконачно дуго. Таква могућност је ипак искључена, јер су предвиђени коначни, објективни рокови застарелости (Више у: Симоновић, 2007: 137-138; Симоновић, 2008:

⁵⁶ Рок од годину дана је најкраћи рок застарелости који садржи Закон о облигационим односима. Кратак рок застарелости треба да утиче и на дужнике и на повериоце да се старају о томе да ова потраживања буду остварена на време. На тај начин могу се избећи неприлике у вези са ненаплаћеним потраживањима, чији би број убрзо постао велики, јер она доспевају у кратким временским размацима. Ток застарелости се, иначе, не прекида ако је настављено са пружањем услуга, иако неко потраживање које је раније доспело није измирено (чл. 378 ст. 2 ЗОО).

⁵⁷ Код негативних обавеза, које се састоје у томе да се нешто не учини, пропусти или трпи, застарелост почиње да тече од дана када је дужник поступио противно обавези (чл. 360 ст. 2 ЗОО).

⁵⁸ Сличан начин одређивања почетка застарелости, заправо, постоји и у нашем праву, али само у једном случају. Код уговора о осигурању рокови застарелости почињу да теку првог дана после протекла године у којој је потраживање настало (чл. 380 ЗОО).

152-153).⁵⁹ У руском праву субјективни критеријум дошао је до пуног изражаја. Застарелост почиње да тече од тренутка када је поверилац *сазнао или био дужан да сазна да је његово право повређено* (чл. 200 ст. 1 ГК РФ).⁶⁰ У важећем француском праву такође је уважен значај субјективних чињеница, тј. сазнање повериоца о околностима на којима се захтев заснива. Застарелост почиње да тече од тренутка када је поверилац сазнао или је требало да сазна за чињенице неопходне за остварење захтева (чл. 2224 СС и чл. 2227 СС). Одређен је и један максимални, објективни рок застарелости, који износи двадесет година од настанка захтева (чл. 2232 СС) (Више у: *Fauvarque-Cosson*, 2014: 5).⁶¹ PECL садрже специфично, субјективно – објективно, одређење почетка застарелости. Застарелост начелно почиње да тече од доспелости потраживања (чл. 14:203, ст. 1 PECL), али ће тај почетак ипак бити одложен ако поверилац не зна, нити је, с обзиром на околности, разумно очекивати од њега да зна, личност дужника и чињенице које одређују захтев (14:301 PECL). У овом случају субјективне чињенице заправо изазивају застој рока застарелости који још увек није почео да тече. Када је реч о потраживању накнаде штете, значајно је сазнање о врсти штете. Рок застарелости, међутим, никако не може бити дужи од десет година, односно тридесет година у случају потраживања накнаде штете проуроковане телесном повредом (чл. 14:307 PECL) (Више у: Симоновић, 2007: 138; Симоновић, 2008: 153).

Сматрамо да би једна од кључних измена у нашем праву о застарелости (уз скраћење општег рока) требало да буде везивање почетка застарелости за сазнање о чињеницама које су неопходне за остварење захтева. Иако смо свесни тешкоће доказивања субјективних чињеница, мишљења смо да их, ипак, треба уважити. Имајући у виду да застарелост изазива тешке последице за повериоца и да почива на његовој

⁵⁹ Тако потраживања накнаде штете проузроковане повредом права на живот, телесни интегритет, здравље и слободу, свакако застаревају по протеклу тридесет година од дана настанка штетног догађаја. Потраживања накнаде осталих видова штете застаревају у року од десет година од настанка захтева или у року од тридесет година од настанка штетног догађаја, при чему се примењује рок застарелости који прво истекне. Захтеви у вези са наследноправним односима застаревају у року од тридесет година. Захтеви који не спадају у претходне категорије коначно застаревају у року од десет година (§ 199 ст. 2 - 4 BGB).

⁶⁰ Ова необична формулација је непосредна последица концепта застарелости какав је заступљен у руском праву и његове дефиниције као времена у току кога поверилац може да поднесе тужбу да би заштитио своје повређено право (чл. 195 ГК РФ).

⁶¹ Ово правило трпи одређене изузетке. Између осталог, не примењује се код телесних повреда, јер потраживање накнаде штете у том случају застарева у року од десет година од када се стање оштећеног консолидовало (чл. 2226 СС).

одговорности⁶², не би било у складу са начелом правичности да она почне да тече, мада поверилац, без своје кривице, не може да определи захтев (у субјективном смислу – именовањем дужника). Принцип правне сигурности, који је у непосредној вези са застарелашћу, овим не би био доведен у питање, уколико би истовремено постојао и објективни рок по чијем би протеклу застарелост свакако наступала. То такође не би била потпуна новина, будући да је, за сада, у нашем праву о застарелости кумулативна примена субјективног и објективног критеријума прописана у једном случају. Потраживање накнаде вануговорне штете застарева у року од три године од када је оштећено лице сазнало за штету и штетника, а у сваком случају у року од пет година од настанка штете (чл. 376 ЗОО).⁶³

⁶² Одговорност у смислу повериоачеве обавезе, предвиђене у његовом интересу, да се стара о свом потраживању и да не допусти да оно застари. Уколико застарелост, ипак, наступи, мораће да поднесе терет сопствене немарности и невођења рачуна о властитим интересима.

⁶³ Ова одредба Закона о облигационим односима изазвала је бројна спорења, јер не постоји јединствено мишљење шта се подразумева под сазнањем за штету. Када је у питању нематеријална штета општеприхваћено становиште је да застарелост почиње да тече (односно да је оштећени тада сазнао за штету) по престанку болова, страха, а у случају трајног умањења животне способности, по завршетку процеса лечења. У погледу материјалне штете, међутим, тумачења правила о сазнању за штету су различита. Већина аутора стоји на становишту да сазнање за штету подразумева и сазнање за обим и висину штете, тј. околности на основу којих се може утврдити висина штете (Салма, 1997: 23; Петровић, 2002: 739-743). Има и оних који сматрају да се под сазнањем за (материјалну) штету подразумева искључиво сазнање о постојању штете, не и о њеном обиму и висини, јер се обим и висина штете могу утврдити у судском поступку уз помоћ вештака (Филиповић, 1996: 120-121). Филиповић (1996:120) сматра да је сазнање о обиму и висини штете за почетак застарелости важно само када се штета, која је проузрокована телесном повредом, појављује у више облика, при чему застарелост тече одвојено за сваки облик штете. Када су у питању телесне повреде, иначе, постоји јединствен став да је оштећени сазнао за штету када је повреда добила облик коначног стања (Петровић, 2002: 739; Гичић, 1982: 15). Ми смо мишљења да под сазнањем за штету у сваком случају треба подразумевати сазнање о оним околностима штетног догађаја које су неопходне да се определи захтев, уз напомену да се неке од тих околности могу утврдити само уз помоћ стручних лица - вештака, редовно ангажованих у судском поступку. Изражен је и став, коме се ми придружујемо, да треба сматрати недостатком то што у законској одредби није наведено да субјективни рок почиње да тече не само од тренутка сазнања, већ и од тренутка када је оштећени према редовном току ствари требало да сазна за штету и одговорно лице (Гичић, 1982: 13). Питање застарелости у области неимовинске штете сматра се једним од спорних у важећем хрватском праву (Видети: Матијевић, 2010: 279). Када је 2005. године донет нови Закон о обвезним односима, читава област нематеријалне штете претрпела је значајне измене. Усвојен је објективни концепт неимовинске штете, који подразумева да она настаје самом повредом права личности (особности) (Више о личним правима у новом хрватском праву у: Матијевић, 2010.). Потраживање правичне накнаде за проузроковану нематеријалну штету доспева у тренутку подношења писаног захтева или тужбе, осим ако је штета настала после тога (чл. 1103 Закона о обвезним односима).

Застарелост наступа кад истекне последњи дан рока застарелости (чл. 362 ЗОО). У случају правне сукцесије, време протекло у корист претходника урачунава се у време застарелости које се захтева за следбеника (чл. 363 ЗОО).⁶⁴

5.3.1. Значај застоја и прекида тока рока за наступање застарелости

На ток застарелости могу утицати и неке чињенице неизазване вољом страна у облигационом односу. У српском праву оне могу довести или до застоја тока рока застарелости или до његовог прекида.

Дејство застоја је такво да застарелост не тече за време деловања разлога за застој, а по њиховом престанку наставља са својим током као да застоја није ни било. Ако застарелост није ни почела да тече, због постојања неког од законом одређених узрока застоја, она ће почети да тече када тај узрок престане (чл. 384 ст. 1 ЗОО). Прекид застарелости изазива драстичније последице. По престанку разлога за прекид, застарелост почиње да тече изнова, док се учинци времена протеклог пре наступања прекида поништавају.

Према Закону о облигационим односима, постоји неколико група чињеница које изазивају застој застарелости. Прву групу разлога за застој чине лични односи између повериоца и дужника. Тако застарелост не тече: између супружника, брачних и ванбрачних, док такав однос траје; између родитеља и деце, док траје родитељско право; између штићеника и стараоца, односно органа старатељства, све до полагања рачуна (чл. 381 ЗОО).⁶⁵ У другој су групи чињенице које повериоца спречавају да оствари право, и

⁶⁴ Рок застарелости ипак може бити продужен, уколико завршни дан рока пада у недељу, на дан државног празника, или у неки други дан када суд не ради, јер у том случају истиче протеком првог наредног радног дана (Видети: чл. 103 ст. 4 и ст. 5 Закона о парничном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 одлука УС и 55/2014, у даљем тексту ЗПП) (О рачунању рокова веома детаљно у: Симоновић, 2008: 53-83).

⁶⁵ У овим случајевима реч је о томе да између одређених лица не постоје само дужничко - поверилачки, већ и породичноправни односи, који имају личну и имовинску компоненту. Будући да се породични односи заснивају на узајамним осећањима љубави и поверења, од повериоца се не може очекивати понашање које је за лице у тој улози уобичајено, а које карактерише и принуда. Природа породичних односа чини неопортуним подношење тужбе суду небили се спречило застаревање међусобних потраживања чланова породице. Због тога застарелост не тече за време трајања тих односа.

које су ван његовог утицаја.⁶⁶ Трећу групу узрока застоја чине околности које спречавају да застарелост наступи за време док оне делују, али и после њиховог престанка, док трају последице које су оне изазвале.⁶⁷ Реч је о околностима које повериоца сврставају у посебно заштићену категорију лица: малолетство, пословна неспособност, ангажовање у војсци. Пошто имају нешто другачије дејство, предлаже се да би могле представљати посебну врсту утицаја на ток рока, поред прекида и застоја (Симоновић, 2007: 141). У упоредном праву већ има примера да су ове околности издвојене у односу на друге две групе чињеница које изазивају застој и прекид, односно обнављање застарелости. У BGB то је учињено формулисањем посебних правила о постојању одређених чињеница чије се дејство састоји у томе да одлажу наступање застарелости.⁶⁸ Потраживања пословно неспособних и лица ограничене пословне способности, која немају законског заступника, не могу застарити ни у периоду од шест месеци након стицања пословне способности или законског заступника (§ 210 BGB).⁶⁹ Исто правило важи када су у питању потраживања која се односе на заоставштину, тако да она не могу застарити пре протеча рока од шест месеци по прихватању наслеђа (§ 211 BGB) (Видети и: Симоновић (2008: 150) и

⁶⁶ Било би неспојиво са природом грађанских субјективних права да титулар буде лишен права због невршења, мада то није било последица његове воље, већ таквих околности које имају карактер више силе. Зато, застарелост не тече против лица која се налазе на војној дужности услед мобилизације, непосредне ратне опасности или рата (чл. 382 ЗОО). Из истих разлога, застарелост не тече за време трајања несавладивих препрека због којих поверилац није могао да остварује право судским путем (чл. 383 ЗОО). У немачком праву важи правило о застоју застарелости за све време док постоје околности које онемогућавају поверица да оствари право и имају карактер више силе, али само када се такве околности јаве за последњих шест месеци рока застарелости (§ 206 BGB). ГК РФ садржи опште правило о чињеницама које изазивају застој, а које подразумева да оне производе дејство само уколико су се појавиле или постојале у току последњих шест месеци рока застарелости, односно у току тог рока, када он износи шест месеци или мање (чл. 202 ст. 2). Дејство застоја је такође специфично. Уколико је рок застарелости у конкретном случају дужи од шест месеци, застарелост ће, по престанку застоја, тећи још толико, а не онолико колико би, имајући у виду време које је протекло пре застоја, било потребно да истекне рок застарелости предвиђен за потраживање о коме је реч (чл. 202 ст. 3 ГК РФ). ГК РФ садржи још једно оригинално решење у погледу извесних (изузетних) чињеница које се могу јавити на страни повериоца и осујетити његову намеру да оствари право. Реч је о таквим околностима као што су тешка болест, стање беспомоћности, неписменост и сличним. Уколико нека од ових околности постоји у току последњих шест месеци рока застарелости дужег од овог периода, односно у току рока који је краћи од шест месеци, или износи управо толико, суд може донети одлуку да пружи заштиту повериоцу, иако је његово потраживање застарело (чл. 205 ГК РФ).

⁶⁷ Потраживања малолетника и других пословно неспособних лица не могу застарити пре него што протекну две године од стицања пословне способности или законског заступника (чл. 385 ст. 2 ЗОО). У циљу додатне заштите ових лица предвиђено је да рок застарелости може да почне да тече тек када она постану пословно способна, односно када добију законског заступника (чл. 385 ст. 3 ЗОО). Међу привилегованим повериоцима су и лица на одслужењу војног рока или на војној вежби, јер у овим случајевима застарелост не може да наступи пре него што протекну три месеца од престанка ових обавеза (чл. 386 ЗОО).

⁶⁸ *Ablaufhemmung*, §§ 210 - 211 BGB.

⁶⁹ Уколико је за потраживање о коме је реч предвиђен рок застарелости краћи од шест месеци, наступање застарелости ће бити одложено за тај, краћи период.

литературу на коју упућује).⁷⁰ PECL садрже исту идеју, мада је она другачије изражена.⁷¹ У случају да једно лице нема пословну способност, нити законског заступника, његова потраживања тог лица, као и потраживања према њему, неће застарити пре него што истекне додатни рок од годину дана који почиње да тече од тренутка стицања пословне способности или одређивања законског заступника (чл. 14:305 ст. 1 PECL).⁷² Такође, у случају смрти повериоца или дужника, застарелост може да произведе дејство тек када истекне рок од годину дана од тренутка када је наследник или старалац заоставштине могао да истакне захтев, односно од тренутка када је захтев могао да буде истакнут против ових лица (чл. 14:306 PECL). Преговори страна о захтеву или у вези са околностима од којих зависи захтев такође спадају у групу чињеница које изазивају одлагање наступања застарелости. Њихово дејство је такво да застарелост може да наступи тек када протекне годину дана од последњег разговора који је вођен за потребе преговора (чл. 14:304 PECL). У француском праву, после измена из 2008. године, постоје два специфична узрока застоја. Један од њих је склапање споразума о решавању спора путем медијације или арбитраже.⁷³ Када поступак мирног решења спора буде завршен застарелост наставља да тече, али не може наступити пре него што протекне шест месеци од окончања поступка (чл. 2238 СС). До застоја застарелости долази и када по захтеву неке од страна или по налогу суда, а пре покретања парничног поступка, буде одржано рочиште на коме се изводе докази, са циљем да се утврди да ли се чињеницама којима се располаже може доказати основаност захтева (чл. 2239 СС). Застој застарелости у овом случају не може трајати мање од шест месеци.

У српском праву прекид застарелости могу изазвати само две чињенице: подизање тужбе од стране повериоца и признање дуга од стране дужника. Застарелост се прекида подизањем тужбе и другим радњама које поверилац предузме пред судом или другим надлежним органом, у циљу утврђења, обезбеђења или остварења потраживања (чл. 388

⁷⁰ Видети претходну напомену.

⁷¹ *Postponement of Expiry*, чл. 14:304 - 14:306 PECL.

⁷² Овај додатни рок, који одлаже наступање застарелости, важи и у ситуацији када се у улози повериоца или дужника нађу пословно неспособно лице и његов законски заступник, и он почиње да тече од стицања пословне способности или постављања новог заступника (чл. 14:305 ст. 2 PECL).

⁷³ У нашем праву покретање поступка посредовања, тј. медијације, према изричитој законској одредби, не утиче на ток застарелости (чл. 11 ст. 1 Закона о медијацији, *Сл. гласник РС*, бр. 18/2005).

300).⁷⁴ Последице прекида су веома озбиљне, али је у овом случају то оправдано, зато што поверилац, предузетим радњама, на недвосмислен начин показује намеру да врши право. У појединим страним правима подизање тужбе не сматра се довољно снажним разлогом да дође до прекида застарелости. BGB прописује да је подизање тужбе у циљу утврђења или остварења потраживања разлог за застој застарелости. Застарелост почиње поново да тече тек кад поверилац предузме радњу којом се покреће поступак извршења правноснажно утврђеног потраживања (Видети и: Симоновић, 2007: 139-140; Симоновић, 2008: 149-150). Принципи такође предвиђају да се покретањем судског или арбитражног поступка поводом захтева изазива само застој застарелости (чл. 14:302).⁷⁵ Тек предузимањем разумних радњи у циљу извршења потраживања, поверилац може изазвати обнављање застарелости (чл. 14:402).⁷⁶ У нашем праву, обично позивање дужника да испуни обавезу, чак и у писаној форми, не доводи до прекида (чл. 391 ЗОО). Дужник може у сваком тренутку (до наступања застарелости) да призна дуг и тако изазове прекид (чл. 387 ст. 1 ЗОО). Признање дуга је једностранни акт, а може бити учињено не само непосредном изјавом воље, већ и давањем отплате, плаћањем камате, давањем обезбеђења (чл. 387 ст. 2 ЗОО). Уколико је истовремено са признањем дуга извршена новација, ново потраживање застарева за време које је предвиђено за његову застарелост (чл. 393 ЗОО).

⁷⁴ Прекид неће наступити уколико поверилац одустане од тужбе или друге радње коју је предузео у циљу утврђивања, обезбеђења или остварења потраживања, као ни онда када предузета радња, односно издејствована мера буде одбачене, одбијене или поништене (чл. 389 ЗОО). Када је захтев упућен суду одбачен због ненадлежности или неког другог недостатка који не утиче на судбину главне ствари, а поверилац упути тужбу надлежном суду у року од три месеца од дана правноснажности одлуке о одбацивању тужбе, сматра се да је прекид настао приликом првог подношења тужбе (чл. 390 ст. 1 ЗОО). Ово правило важи и у случају позвања у заштиту, истицања пребијања потраживања у спору и упућивања да се пријављено потраживање остварује у парничном поступку (чл. 390 ст. 2 ЗОО).

⁷⁵ Принципи иначе садрже правило да застој и одлагање наступања застарелости не могу продужити време потребно за застарелост тако да оно износи више од десет година, односно, када је реч о телесним повредама, тридесет година (чл. 14:307). Предвиђен је и један изузетак, тако да ово ограничење не важи када је до застоја застарелости дошло услед покретања судског или другог поступка који се окончава одлуком која има снагу пресуде (Видети и: Симоновић, 2007: 138).

⁷⁶ Принципи не познају термин прекид застарелости, али садрже установу *renewal of periods* - обнављање застарелости. Њено дејство на ток застарелости исто је као да је у питању прекид, тј. по престанку разлога за обнављање застарелости она почиње да тече изнова. До обнављања застарелости, поред разуманог покушаја извршења, доводи признање захтева од стране дужника. Без обзира на рок који је претходно важио, када застарелост почне поново да тече, примениће се општи рок застарелости (чл. 14:401) (Видети: Симоновић, 2007: 140).

5.4. Приговор застарелости као елемент института застарелости

Елемент застарелости, подједнако важан као и претходна два, јесте воља дужника да се овај институт примени. Суд неће водити рачуна о застарелости ако се дужник на њу не позове (чл. 360 ст. 3 ЗОО). Овлашћење да се позове на њу, дужник стиче истеком рока застарелости, а остварује - истицањем приговора застарелости. Овим, материјалноправним, приговором износе се чињенице на основу којих би требало, судском пресудом, одбити повериочев тужбени захтев, јер је неоснован.⁷⁷

Успешним истицањем приговора застарелости постиже се трајно ослобођење, тако да он спада и у тзв. перемпторне приговоре. Пошто њиме износи чињенице којима оспорава тужбени захтев, дужник може приговор застарелости истаћи најкасније на припремном рочишту, односно на рочишту за главну расправу, ако припремно рочиште није одржано (Видети чл. 308 ст. 1 ЗПП). У процесном закону је, осим овог, и правило којим се изричито предвиђа да се материјалноправни приговори - самим тим и приговор застарелости - не могу истицати у жалби (чл. 372 ст. 2 ЗПП).

⁷⁷ Уколико дужник, као неука странка, не истакне приговор застарелости из незнања, суд га неће поучити о овом његовом праву. Може се рећи да и овде важи начело *ignorantia nocet* – непознавање права, али само материјалног, шкоди. О процесним овлашћењима неука странка мора бити поучена.

6. Дејство застарелости

Дејство застарелости изазива бројне расправе међу теоретичарима права, отварајући притом питања од значаја за грађанско право у целости. Проучавање последица застарелости неминовно задире у поље најзначајнијих појмова савременог грађанског права, а то су субјективно право и захтев. Суштинско питање гласи: шта престаје застарелошћу, субјективно право или захтев?

О односу субјективног права и захтева било је речи и у излагању о застарелости у пандектном праву; осим тога, то је питање које заслужује да буде самостални предмет научних радова, па се њиме, на овом месту, нећемо бавити више него што је за разумевање дејства застарелости неопходно.

Појам захтева у право је увео Виндшајд, раздвајајући тзв. право захтевања и тужбу, као средство заштите субјективних права. Тако је, са друге стране, повезао субјективно право и тужбу, што је након раздвајања материјалног и процесног права било неопходно.⁷⁸

Захтев се уобичајено одређује као могућност принудног остварења субјективног права, односно као тужба у материјалном смислу, али има аутора који излажу критици овакво његово дефинисање. Наводи се да се појмом захтева неоправдано уводи тужбу у материјално право, успостављањем однос између субјективног права и тужбе који се не може применити на све односе у савременом праву (Тако: Крнета, 2007: 44). Ово схватање је засновано на тези о сувишности наглашавања да субјективно право обухвата могућност принудног остварења⁷⁹, те да захтев никако не треба сматрати тужбом у материјалном смислу, већ самосталним и изузетно корисним појмом материјалног грађанског права (Крнета, 2007: 33-46). Има мишљења да је захтев исто што и овлашћење, да нема сопствену садржину, да је то овлашћење када се извршава принудним путем (Видети: Ковачевић Куштримовић, 1990: 135). Уз уважавање овог становишта, сматрамо да се захтев не сме поистовећивати са овлашћењем. Чак и онда када овлашћење подразумева

⁷⁸ Ковачевић Куштримовић (1990:130) наводи да је новонастали појам повезивао оно што се, иначе, тешко може раздвојити. Чубински (1927: 117) каже да је захтев апсолутно споран појам. Радуловић (2012: 302) сматра да је појам захтева недовољно одређен и да само уноси непотребну забуну.

⁷⁹ Захтев је тај који је утужив, и то увек када прати субјективно право.

моћ да се од другог захтева одређено понашање, нема подударности овлашћења и захтева. Овлашћење је свакако основ дужникове чинидбе, било да ју је дужник извршио добровољно или не, док захтев представља *могућност* повериоца да предузме конкретне мере - да захтева испуњење обавезе (под претњом државне принуде) онда када је дужник, о доспелости, не испуни. Захтев, дакле, представља посебно овлашћење у оквиру грађанског субјективног права, и то оно које омогућава титулару права да делује на плану остварења свог права, захтевајући да обавезно лице испуни обавезу.⁸⁰ У том смислу, сматрамо да је појам захтева, ипак, потребан грађанском праву, а нарочито његовим правилима о застарелости.⁸¹

Поједини аутори дају различит одговор на питање да ли застарелошћу престаје субјективно право или захтев. Они који оспоравају појам захтева, наравно, оспоравају и схватање о захтеву као предмету застарелости. Може се, ипак, рећи да у савременом праву постоји сагласност о томе да се застарелошћу губи захтев⁸², а да су другачија мишљења малобројни изузеци⁸³. Превагу у теоријским расправама, у сваком случају, доноси важеће законско решење.

Закон о облигационим односима прописује да је последица наступања застарелости губитак права да се захтева испуњење обавезе, дакле, губитак захтева. Као што смо већ напоменули, захтев не престаје аутоматски, протеком законом одређеног времена у току кога поверилац није вршио право, већ само ако се претходним елементима придружи воља

⁸⁰ Поверриочево потраживање садржински обликује обавезу на чинидбу. Њиховим уговарањем настаје ново, облигационо грађанско субјективно право, које је, до истека рока застарелости, подржано и захтевом, као једним од могућих начина испуњења обавезе, у овом случају - принудног.

⁸¹ Појам захтева, као тужбе у материјалном смислу, од нарочитог је значаја за савремено право о застарелости. Када он не би постојао застарелост би за последицу могла имати једино губитак права, јер у савременом праву тужба представља опште, уставом гарантовано право, које се никако не може искључити, па ни застарелошћу. Ниједном правном субјекту не може се забранити да поднесе тужбу суду; застарелост би евентуално могла представљати апсолутну негативну процесну претпоставку, али то је један замишљени концепт, који не постоји ни у једном правном поретку. Аутори који сматрају да је појам захтева сувишан најчешће се позивају на решење из римског права, у коме је застарелост доводила до одузимања права на тужбу, што се (због односа тужбе и субјективног права у римском праву) тумачи као губитак права (Видети: Ковачевић Куштримовић, 1990: 128-129). Ми смо мишљења да се губитак тужбе у римском праву може посматрати и као лишавање титулара могућности заштите конкретног права пред државним органом. Та могућност касније је означена као захтев. Имајући још у виду да је у савременим правима о застарелости, на различите начине, прописано да услед наступања застарелости поверилац право не може остварити принудним путем, али да оно и даље постоји, закључујемо да је појам захтева апсолутно неопходан.

⁸² Видети: Месаровић, 1964: 3; Станковић, 1975: 969; Перовић, Стојановић: 1980: 903; Гамс, Ђуровић: 1990: 229; Симоновић, 2007: 143; Радишић, 2008: 365;

⁸³ Видети: Чубински, 1927: 116; Ковачевић Куштримовић, 1990: 135; Радуловић: 2012: 303.

дужника изражена приговором застарелости. Уколико дужник не истакне приговор застарелости у поступку који је против њега покренуо поверилац, суд неће о њој водити рачуна, већ ће му наложити да испуни дуговано. Ни добровољно испуњење застареле обавезе (чак и у заблуди, тј. зато што не зна да је његова обавеза застарела), дужнику не даје право на повраћај датог (чл. 368 ЗОО).⁸⁴ То што се испуњење застареле обавезе не сматра исплатом недугованог (штавише, у већем броју случајева изричито је предвиђена могућност остварења застареле тражбине), један је од главних аргумената у прилог томе да се не може сматрати да застарелошћу престаје право у целости. Савестан дужник ће, иначе, редовно испунити обавезу за коју зна да постоји, мада је застарела, јер ће то сматрати својом чашћу, односно имаће у томе морално задовољење.⁸⁵ Дужник се може и одрећи застарелости. Имајући у виду да то није могуће пре него што протекне рок застарелости (чл. 365 ЗОО), прецизније је рећи да се дужник може одрећи последица навршене застарелости. Ово одрицање може бити учињено признањем застареле обавезе или пружањем обезбеђења за такву обавезу (чл. 366 ЗОО).⁸⁶ Признање мора бити учињено у писаној форми, али да би произвело дејство није неопходна сагласност повериоца.⁸⁷ Постоји још један случај испуњења застареле обавезе, и то независно од воље дужника. Поверилац чије је потраживање обезбеђено ручном залогом или хипотеком, може се намирити из вредности предмета заложног права, ако га има у државини, или ако је

⁸⁴ ЗОО (чл. 213) такође прописује да се не може тражити оно што је дато или учињено на име извршења неке природне обавезе или неке моралне или друштвене дужности, јер није дато недуговано. У овој је одредби јасно видљива веза права и морала. Право ће подржати и испуњење обавеза које немају правни, али имају морални основ, међу члановима заједнице прихваћен као неспоран.

⁸⁵ Савесност дужника, ипак, није предуслов да он може да истакне приговор застарелости, тако да ће право на приговор имати и дужник који је избегавао да испуни обавезу, како би она застарела. Међутим, несавестан дужник могао би да буде санкционисан применом института забране злоупотребе права (Видети: Симоновић, 2007: 143).

⁸⁶ Правна позиција дужника застареле обавезе може се упоредити са положајем лица које има право да захтева поништење рушљивог правног посла. Рушљив правни посао има извесни недостатак због кога може бити поништен. Ипак, лице у чијем интересу је рушљивост установљена може се, под одређеним условима, одрећи права на поништење и тако оснажити правни посао, тј. конвалидирати га (Видети: чл. 111-120 ЗОО; Више у: Радишић, 2008: 175-177). Признањем обавезе која је, услед протека рока застарелости, изгубила на снази у тој мери да се њено испуњење може одбити, дужник такође чини својеврсну конвалидацију, изнова оснажујући субјективно право, које је, губитком захтева, било ослабљено и сведено на условно неутуживу тражбину. Иако користимо израз конвалидација, не пренебрегавамо основну разлику између конвалидације рушљивог правног посла и дужниковог признања застареле обавезе: у првом случају, правни посао, тиме и дужникова обавеза, јесу неважећи; у другом – обавеза је пуноважна, мада условно неутужива.

⁸⁷ *Code Civil* такође прописује да се пословно способан дужник може одрећи навршене застарелости. Томе се могу противити његови повериоци, ако су на тај начин оштећени. СС, ипак, садржи битно другачије решење у погледу начина изражавања воље дужника поводом последица навршене застарелости. Дужник се, наиме, застарелости може одрећи изричито, али и прећутно (када се на основу околности може закључити да је његова воља да се не користи застарелошћу) (чл. 2251 СС).

његово право уписано у јавној књизи (чл. 368 ст. 1 ЗОО).⁸⁸ Застарело потраживање може бити остварено и путем пребијања, ако није било застарело у тренутку када су се стекли услови за пребијање (чл. 339 ст. 1 ЗОО). Ова могућност је последица ретроактивног дејства изјаве о пребијању (чл. 337 ст. 2 ЗОО).⁸⁹ Најзад, оштећени чије је потраживање накнаде штете застарело, ипак га може остварити, у одређеном делу, али по правилима која важе за стицање без основа.⁹⁰

Уколико се вратимо законској одредби о дејству застарелости, и имајући претходно речено у виду, можемо закључити да непосредна последица застарелости ни у ком погледу не може бити губитак субјективног права. Дејство застарелости је такво да она погађа само утуживост права.⁹¹ Застарелошћу не престаје ни тражбина, ни право на тужбу, већ могућност принудног остварења коју садржи (готово свако) субјективно право, а која се означава као захтев. Тражбина је губитком захтева знатно ослабљена, али и даље постоји, прелази у стање природне облигације.

У упоредном праву, у погледу предмета застарелости, има различитих решења, што додатно подстиче научне расправе. BGB изричито прописује да је предмет застарелости право да се захтева од некога да нешто учини или да нешто пропусти, тј. захтев - *Anspruch* (§ 194 ст. 1 BGB).⁹² Не застаревају захтеви из породичноправних односа, када би супротно решење довело до нарушавања ових односа у будућности, као и онда када се захтев односи на сагласност дату у вези са утврђивањем биолошког порекла (§ 194 ст. 2 BGB). У

⁸⁸ Овакво решење је последица тога што државина ствари и јавни регистри са великом извесношћу и ауторитетом указују на постојање потраживања, чиме се избегава проблем његовог доказивања (наравно, основаност потраживања се може оспорити). Повериоцу, који у току законом одређеног времена није бринуо о свом праву, такво понашање, ипак, не може бити у потпуности опроштено, тако да он на овај начин не може намирити застарело потраживање камата и других повремених давања (чл. 368 ст. 2 ЗОО). Правило акцесорности налаже да застарелост главног потраживања повлачи и застарелост споредних потраживања, попут камата, плодова, трошкова, уговорне казне (чл. 369 ЗОО).

⁸⁹ Ако су услови за пребијање настали након застарелости једног од потраживања, дужник застарелог потраживања може спречити да дође до пребијања истицањем приговора застарелости (чл. 339 ст. 2 ЗОО).

⁹⁰ „После наступања застарелости права да захтева накнаду штете, оштећеник може захтевати од одговорног лица, по правилима која важе у случају стицања без основа, да му уступи оно што је добио радњом којом је проузрокована штета“ (чл. 209 ЗОО).

⁹¹ „Застарелост само у ширем смислу спада у разлоге гашења облигационих односа. Она је разлог гашења мањег степена. Јер, застарелост не укида тражбину, већ једино њену утуживост. Штавише, ни утуживост тражбине није престала апсолутно, већ само условно: уколико дужник истакне приговор застарелости. Поверилац не губи потраживање, већ једино могућност да га оствари противно дужниковој вољи“ (Радишић, 2008: 365). Додали бисмо да ни израз утуживост/неутуживост (потраживања) можда није најсрећније изабран; право на правну заштиту уставом је гарантовано сваком, па ће судску заштиту моћи да затражи и онај ко уопште нема субјективно право које би требало у парници заштитити.

⁹² *Das Recht, von einem anderen ein Tun oder Unterlassen zu verlangen (Anspruch), unterliegt der Verjährung.*

складу са одређењем застарелости датог у § 1451 ABGB, може се закључити да је предмет застарелости у аустријском праву сама облигација. ABGB прописује и изузетке од општег правила о застаривости права, попут личних права и права слободног располагања имовином (§ 1481). У француском праву, застарелост је дефинисана као начин губитка права, али у правној теорији преовлађује став да се застарелошћу губи право на тужбу (Видети: *Cartwright*, 2009: 367; *Wintgen*, 2009: 349). Право на тужбу представља предмет застарелости и у руском праву.⁹³ Идејом о губитку права на тужбу прожет је цео институт застарелости.⁹⁴ Правила о застарелости не примењују се на потраживања у вези са заштитом личних права, потраживања према банци по основу банкарског депозита, потраживања накнаде због повреде живота и здравља⁹⁵, потраживања власника или држалаца због повреде њихових права⁹⁶, као и у другим случајевима када је тако законом одређено (чл. 208 ГК РФ). PECL дају одговор на питање шта застарева врло прецизно, наводећи да је предмет застарелости право да се захтева остварење потраживања, тј. захтев (чл. 14:101).⁹⁷

Дејство застарелости је област у којој се најбоље уочавају разлике између застарелости и неких, на први поглед, сличних института. О томе како дејство разграничава застарелост и одржај, као две установе које су често биле јединствено посматране, већ је било речи. Законом о облигационим односима указано је на разлику између застарелости и још једног важног појма - преклузивних рокова.

Правила о застарелости не примењују се у случајевима када су законом прописани рокови у којима треба подићи тужбу или извршити неку другу радњу да не би дошло до губитка права (чл. 379. ЗОО).⁹⁸ Сâм термин преклузивни рокови није поменут, али је очигледно да је о њима реч у овој одредби. Преклузивни рокови представљају време

⁹³У руском праву застарелост представља (релативну) негативну процесну претпоставку, па истицање приговора застарелости од стране дужника доводи до одбацивања, а не до одбијања тужбе (чл. 199 ст. 2 ГК РФ).

⁹⁴ГК РФ садржи тако формулисана правила о застарелости да нема много простора за тврдњу да је предмет застарелости нешто друго, а не тужба. Осим тога, теза о застарелости тужбе садржана је већ у називу института - *исковая давность* (реч “иск” значи тужба).

⁹⁵Уколико је, међутим, од повреде ових добара до подношења тужбе прошло више од три године, приликом одлучивања о накнади узео се у обзир само оно време које је обухваћено периодом од три године пре подношења тужбе.

⁹⁶То се односи и на оне случајеве када повреда права не подразумева одузимање државине.

⁹⁷*A right to performance of an obligation (“claim”) is subject to prescription.*

⁹⁸Слично правило садржи *Code Civil* (чл. 2220.).

одређено законом, судском одлуком или правним послом као једино могуће за предузимање одређене радње. Лице које је овлашћено да предузме неку радњу, за коју је прописано да се може предузети само у одређеном року, по истеку тог рока губи право на њено предузимање. То што се код преклузивних рокова протеком времена такође нешто губи, представља разлог њиховог повезивања са застарелошћу. Услед застарелости, међутим, право се не губи, већ само једно овлашћење у оквиру њега, и то уколико дужник тако жели. Осим тога, застарелост почива на претпоставци да је потраживање од чије је доспелости протекло много времена вероватно већ остварено.⁹⁹ Уколико није такав случај, онда треба санкционисати повериоца који је без икаквог оправдања пропустио да се стара о свом праву. Преклузивни рокови воде губитку права, или, још чешће, губитку правне моћи. То су кратки рокови, прописани не да би било кога казнили или привилеговали, већ искључиво зато што је у интересу свих да у погледу појединих радњи врло брзо постане извесно да ли ће бити предузете или не. Реч је о једностраним радњама којима се битно утиче на правни положај другог или се обликује (заснива, мења или окончава) правни однос. Отуда је њихов други назив преображајна права. За све време док не буду предузете, постоји правна неизвесност, ишчекивање, а они не смеју дуго трајати, јер нарушавају правну сигурност. Зато се правне моћи/преображајна права и врше у кратком року, и то, преклузивном - чијим се истеком коначно сређује, до тада пендентна, правна ситуација. Будући да се овим радњама одређује судбина конкретног правног односа и да утичу на правни промет у целости, у интересу је правичности, правне сигурности и правне извесности да брзо буде познато да ли ће оне бити предузете.¹⁰⁰ Због тога преклузивни рокови постоје у свим гранама права, а нарочито су чести у процесном праву.

Протеком рокова застарелости нестаје (суштински) део субјективног права, тако да они морају бити регулисани оним (материјалним) прописом који је то право установио. О преклузивним роковима суд води рачуна по службеној дужности. Код ових рокова не постоји ни прекид ни застој, јер би то било противно њиховој природи. Једино је могуће враћање у пређашње стање због оправданог пропуштања појединих процесних

⁹⁹ „Губитак права услед протекла преклузивног рока никад не почива на претпоставци да га је титулар већ реализовао“ (Станковић, 1975: 971).

¹⁰⁰ Радишић (2008: 365) губитак права услед протекла преклузивног рока објашњава начелом забране противречног понашања субјекта права (*venire contra factum proprium*).

преклузивних рокова.¹⁰¹ „Рок застарелости постоји само ако је у закону изричито речено да се ради о застарелости, а код преклузивног рока, увек је за рок везан престанак права“ (Перовић, Стојановић, 1980: 370). Примера ради, у материјалне преклузивне рокове спада рок од осам дана у коме купац мора обавестити продавца о уоченим недостацима ствари, у супротном - губи права која му по том основу припадају (чл. 481 ст. 1 и чл. 482 ст. 1 ЗОО). Преклузивни рок је прописан и за право да се захтева поништење рушљивог уговора (у чл. 117 ЗОО каже се да право да се захтева поништење рушљивог уговора престаје у субјективном року од годину дана, а свакако по протеклу три године од закључења уговора). Државинска тужба може се поднети у субјективном року од месец дана, односно у објективном року од годину дана (чл. 77 ЗОСПО). Процесни преклузивни рокови су, нпр., рок од петнаест дана за изјављивање жалбе (чл. 367 ЗПП), рок од тридесет дана за достављање одговора на тужбу (чл. 297 ЗПП), рок од осам, односно шездесет дана за подношење предлога за враћање у пређашње стање (чл. 110 ст. 2 - 3 ЗПП) итд. У сваком случају, када се из законске формулације не може утврдити без икакве сумње о ком року је реч, треба утврдити дејство прописаног рока. Ако његово пропуштање за последицу има губитак судске заштите, реч је о року застарелости. Уколико пак из прописа којим је рок регулисан произлази да по његовом неуспешном протеклу право више не постоји ни у ком виду, реч је о преклузивном року.

У немачком праву постоји установа која је донекле слична преклузији, али која укључује и елемент злоупотребе, а означава се као *Verwirkung*. „То је закаснило вршење права, које се с обзиром на посебне околности показује као нелојално и несавесно“ (Симоновић, 2008: 12).¹⁰² Суштина ове установе је у квалификованом невршењу права у току дужег времена, због чега је код дужника створено оправдано уверење да се право ни у будуће неће вршити. Може се, наиме, десити да поверилац не врши право у извесном (разумном) року и да у неким случајевима таквим понашањем и на непосредан начин стави дужнику до знања да право неће вршити, а да касније ипак захтева остварење права. У том случају поверилац неће моћи да оствари право, иако није истекао рок који му је за то остављен. Губитак права дакле није последица повериочеве прости пасивности, самим

¹⁰¹ Видети: чл. 109 - 114 ЗПП.

¹⁰² Гамс, Ђуровић (1990:231) оригинални назив ове установе преводом као губитак дејства, а дефинишу је као злоупотребу преклузивних рокова и сматрају видом злоупотребе права уопште.

тим што рок за његово вршење није протекао. Поверилац бива лишен права јер није предузео никакве мере, мада су то захтевале извесне околности које су наступиле. Реч је о околностима које нису редовна појава, а које утичу на право и приморавају повериоца да се пре уобичајеног времена определи у погледу вршења права.¹⁰³ У томе и јесте разлика између преклузије и института *Verwirkung*. Да би *Verwirkung* произвео дејство, није довољан протек времена, већ и несавесност повериоца, односно његово противречно понашање. За разлику од застарелости, *Verwirkung*, као и преклузија, доводи до губитка права у целости. *Verwirkung* је начин да права која могу застарети престану да постоје услед невршења и пре истека рока застарелости, али када су ти рокови кратки, мала је могућност да се то деси (Перовић, Стојановић, 1980: 912).¹⁰⁴ Сматрамо да се важни циљеви због којих је *Verwirkung* установљен остварују и у нашем праву, али на другачији начин: применом рокова застарелости различите дужине, кратких преклузивних рокова, начела савесности и поштења, начела забране проузроковања штете и института забране злоупотребе права.¹⁰⁵

Најзад, застарелост као институт чије се дејство састоји у губитку захтева, тј. тужбе у материјалном смислу, треба разликовати од законом ограниченог трајања појединих права. На пример, имовинска права аутора трају за живота аутора и седамдесет година после његове смрти (чл. 102 ст. 1 Закона о ауторским и сродним правима¹⁰⁶). Такође, Закон о патентима¹⁰⁷ предвиђа да патент престаје након протеча двадесет година од подношења пријаве (чл. 39 ст. 1). Временска ограниченост имовинске компоненте права интелектуалне својине је последица тога што она постоје на добрима која су производ не

¹⁰³ На пример, запослени не изврши неку важну радну обавезу, тако да послодавац треба да донесе одлуку о евентуалном отказу уговора о раду.

¹⁰⁴ Заправо су правила о *Verwirkung*, као креативни напор тамошњих судова, послужила за ублажавање последица дугих рокова застарелости у ранијем (пре реформе) немачком праву.

¹⁰⁵ У аустријском праву пак постоји *Verschweigung*, тзв. прећутно одрицање од права. Ова установа има двојако дејство. Њена примарна последица се састоји у томе да титулар губи право зато што га није вршио, тј. зато што се није противио неовлашћеном вршењу свог права. Истовремено са губитком долази и до стицања права у корист лица које је вршило туђе право. И у француском праву постоји могућност губитка права тзв. прећутним одрицањем (*abandon tacite*). Треба ипак имати у виду да одрицање од било ког права подразумева непосредну или посредну изјаву воље управљену на губитак права, док је суштина губитка права услед невршења фактичко понашање титулара које код друге стране изазива одређени утисак. Тек заједно - невршење права и оправдано очекивање да неће бити промене таквог повериочевог понашања, праве суштинску разлику према одрицању од права, као једностраном акту његовог титулара. (О овим установама и код: Симоновић, 2008: 10-15).

¹⁰⁶ Сл. гласник РС, бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012.

¹⁰⁷ Сл. гласник РС, бр. 99/2011.

само интелектуалних напора конкретног ствараоца, већ и генерација пре њега¹⁰⁸, па, након протекла извесног времена, треба и да припадну читавом друштву, постајући делом културне баштине, доступне сваком, без накнаде. Поједина права на туђим стварима (нпр. права по основу закупа или послуге, као и неке службености) такође морају бити временски ограничена, јер лишавају власника ствари најважњих својинскоправних овлашћења, тако да му, док трају, остаје само голо право (*nuda proprietas*).

Гарантујући одређена субјективна права, објективно право регулише и начине њиховог стицања и престанка. Један од начина престанка права, који се може предвидети за конкретно субјективно право, јесте протек одређеног времена. Понекад је и самим странама дата могућност да унапред одреде колико ће неко право трајати. По протеклу предвиђеног времена, право аутоматски престаје да постоји (у целости, наравно). Застарелост, са друге стране, почива на идеји оправданог санкционисања невршења (застаривих) права, и доводи до губитка само једног овлашћења из структуре субјективног права - могућности његовог принудног остварења.

¹⁰⁸ Још је у 17. веку констатовано да је све већ написано и да смо ми дошли касно.

7. Закључак

Имајући у виду бројне функције застарелости и њено присуство у свим правним системима, можемо закључити да она спада у правне институте чију оправданост не би требало доводити у питање, већ је само мењати, у складу са новим друштвеним потребама, односно усавршавати. Када узмемо у обзир да се правилима о застарелости одржава равнотежа различитих интереса, усклађује факт и право, морамо рећи да од ње заиста нема корисније установе. Реформа застарелости у упоредном праву потврдила је да она има огроман значај и у модерном друштву, али је отворила и бројна питања на која би требало одговорити и у нашем праву.

Упоредноправни приказ појединих решења о застарелости из домаћег и значајнијих страних права, показао је да овај институт у нашем праву почива на добрим темељима, али да је, са друге стране, после поменутих реформи, изгубио корак са појединим страним правима. Приметно је, пре свега, да је у нашем праву општи рок застарелости од десет година знатно дужи од оног у осталим европским правима (у немачком и руском праву - три године, у француском праву - пет година). Рок предложен у Принципима европског уговорног права, од три године, такође је много краћи, што није неважно, уколико имамо у виду да се наше право полако прилагођава европском праву, потврђени квалитет Принципа и чињеницу да су они утицали да неке земље са изграђенијом правном културом од наше, своје право о застарелости већ измене.¹⁰⁹ Право сваке земље мора пратити, али и подстицати и усмеравати развој друштвених односа у њој. Када се још узме у обзир да је у српском праву, и то много раније, већ постојао рок од пет година, стиче се утисак да не постоји ниједан ваљани разлог да се општи рок застарелости не скрати ускоро. Краћи општи рок застарелости, од пет година или три године, могао би да има за последицу мањи број посебних рокова, што би такође ојачало правну сигурност. Интересе повериоца у том случају требало би заштити прописивањем да застарелост не може да почне да тече уколико он не зна, нити се с обзиром на околности може очекивати од њега да зна за чињенице на којима заснива свој захтев.

¹⁰⁹ Треба, ипак, имати у виду и то да је питање дужине рока застарелости једно деликатно питање, које вероватно никада неће бити регулисано на исти начин у свим европским земљама. Другим речима, разлика између три и пет година није тако велика, али ће законодавац увек имати неки разлог, или, боље речено, осећај, због кога ће предвидети баш један или други рок (Видети: *Cartwright*, 2009: 377-378).

Принцип правне сигурности не би био нарушен уколико би истовремено био прописан и један максимални, објективни рок.¹¹⁰

Са друге стране, сматрамо да у нашем праву о застарелости важе одређене норме које никако не треба мењати. Мислимо, пре свега, на правило да се дужина рокова застарелости и њихов ток споразумом не могу мењати. Овде није реч о томе да наше право није сазрело за супротно решење, него о томе да такво решење не би било у складу са циљевима застарелости. Уосталом, у страним правима у којима је допуштена слобода уговарања у овој области, има и много њених ограничења. Сматрамо да је много боље да рокови застарелости начелно буду непроменљиви, али да буде прописано да одређене чињенице могу изазвати њихов застој или прекид.¹¹¹

Најзад, треба напоменути да поједини циљеви могу бити остварени на различите начине, а који ће начин бити изабран зависи и од правне традиције и других услова. У сваком случају, у домену застарелости постоје одређена питања о којима ће се увек дискутовати, и то не само у српском праву, већ у свим правним системима. Нека од тих питања јесу: да ли се застарелост губи тужба у материјалном смислу или право у целости, да ли странама треба дати могућност споразумне измене правила о застарелости или не, питање одговарајуће дужине рокова застарелости и одговарајућег броја посебних рокова, начин одређивања почетка тока застарелости итд.¹¹² Оно што је најважније, концепт застарелости постојећи у нашем праву, који подразумева да застаревају само релативна права, и да, застарелост, она не престају већ губе захтев, представља добру основу за даљи развој овог института.

¹¹⁰ Тако и: Симоновић, 2007: 145-146; Симоновић, 2008: 162.

¹¹¹ Под овим чињеницама подразумевамо разлоге за застој и прекид из домаћег права: личне односе између повериоца и дужника, околности које повериоца спречавају да остварује право, а на које он не може да утиче (мобилизација, рат, непосредна ратна опасност, несавладиве препреке), чињенице које онемогућавају повериоца да врши право за време док оне постоје и извесно време по њиховом окончању (малолетство, пословна неспособност, ангажовање у војсци), подизање тужбе и признање дуга.

¹¹² Видети: *Cartwright*, 2009: 362.

Литература

Домаћа литература:

1. Szalma, J., Почетак тока застарелости из деликтних потраживања, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 1-2/1998, стр. 22-29.
2. Врховшек, М., Козар, М., Застарелост потраживања из уговора у привреди, Правни живот, бр. 7-8/2004, стр. 127-140.
3. Гамс, А., Ђуровић, Љ., Увод у грађанско право, Научна књига, Београд, 1990.
4. Гичић, З., Застарелост захтева за накнаду материјалне штете проузроковане повредом тела и оштећењем здравља, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 2/1982, стр. 13-23.
5. Карамарковић, Л., Застарелост потраживања из судског поравнања, Избор судске праксе, бр. 4/2004, стр. 20-21.
6. Ковачевић Куштримовић, Р., Лазић, М., Стварно право, Ниш, 2006.
7. Ковачевић Куштримовић, Р., Шта треба да садржи општи део грађанског законика, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 53/2009, стр. 1-24.
8. Ковачевић Куштримовић, Р., Застарелост и субјективно право, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 1990, стр. 127-138.
9. Ковачевић Куштримовић, Р., Лазић, М., Увод у грађанско право, Ниш, 2008.
10. Константиновић, М., Скица за законик о облигацијама и уговорима.
11. Кркљуш, И., Уговор о зајму и застарелост, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 10/1997, стр. 17-25.
12. Крнета, С., Еволуција појма захтев и његов однос према субјективном праву, Одабране теме приватног права, Правни факултет у Сарајеву, 2007, стр. 33-46.
13. Крнета, С., Субјективна права, Одабране теме приватног права, Правни факултет у Сарајеву, 2007, стр. 47-83.
14. Матијевић, Б., Права особности (личности) у хрватском праву, Право земаља у региону, Институт за упоредно право, Београд, 2010, стр. 266-285.
15. Месаровић, К., О правном појму застарелости, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 9/1964, стр. 1-8.
16. Перовић, С., Стојановић, Д., Коментар Закона о облигационим односима, издавач Правни факултет Крагујевац, 1980.
17. Петровић, З., Почетак тока застарелости накнаде штете у судској пракси, Правни живот, Београд, 10/2002, стр. 735-743.
18. Радишић, Ј., Облигационо право, Општи део, осмо, прерађено издање, Београд, 2008.

19. Радоњић, Н., Почетак тока застаре у дужничко-поверилачком односу, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 5/1981, стр. 29-33.
20. Радуловић, С., Шта је то што застарева (предмет застарелости), Правна ријеч: часопис за правну теорију и праксу, бр. 32/2012, стр. 297-309.
21. Симоновић, И., Дејство рокова у уговорним односима: магистарски рад, Ниш, 2008.
22. Симоновић, И., Нове европске тенденције у праву о застарелости и одређивању рокова застарелости, Приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије, Тематски зборник радова, Правни факултет, Центар за публикације, Ниш, 2007, стр. 129-146.
23. Станковић, В., Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, Службени лист СФРЈ, Београд, књига III, 1978, стр. 960-971.
24. Станковић, О., Орловић, М., Стварно право, Номос, девето издање, 2014.
25. Станојевић, О., Римско право, Београд, 2007.
26. Стојчевић, Д., Римско приватно право, Савремена администрација, Београд, 1983.
27. Стојчевић, Д., Ромац, А., *Dicta et regulae iuris*, пето, допуњено издање, Савремена администрација, Београд, 1989.
28. Филиповић, А., Застарелост захтева за накнаду штете и неке дилеме у судској пракси, Правни живот, бр. 7-8/2006, стр. 113-129.
29. Чубински, А., О застарелости у грађанском праву, Издавачко предузеће Геце Кона, Београд, 1927.

Страна литература:

1. *Cartwright, Reforming the French Law of Prescription: A English Perspective, Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law, Volume 9: Reforming the French Law of Obligations: Comparative reflections of the Avant - projet de réform du droit des obligations et de la prescription (The Avant - projet Catala), 2009, cmp. 359-378.*
2. *Draft Common Frame of Reference.*
3. *Fauvarque-Cosson, B., The French Contract Law Reform in a European Context, Elte Law Journal, 2014/1, cmp. 59-71.*
4. *Gordley, J., Book review - Reinhard Zimmermann, The New German Law of Obligations. Historical and Comparative perspectives (2005), German Law Journal, Vol. 07 No. 08, cmp. 729-731.*
5. *Kristina Riedl, <https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/Riedl.html>, приступ: 10.11.2014. године.*
6. *Meyer, T., Changes regarding Limitations in the German Civile code, Анали Правног факултета у Београду, бр. 3-4/2003, cmp. 490-530.*

7. Meyer, T., *The reform of the German Civil Code*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/2002, стр. 354-380.
8. *Principles of European Contract Law*.
9. Sargos, P., *The Work of the Cour de cassation on the Avant-projet de réforme*, *Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law, Volume 9*, 2009, стр. 383-401.
10. Vogenauer, S., *The Avant-projet de réforme: An Overview*, *Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law, Volume 9*, 2009, стр. 3-22.
11. Wintgen, R., *Reforming the French Law of Prescription: A French Perspective*, *Studies of the Oxford Institute of European and Comparative Law, Volume 9*, 2009, стр. 347-356.

Прописи:

1. *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, vom 1. Juni 1811.9. aktualisierte Auflage, Verlag Österreichs, Wien, 2006.*
2. *Code Civil, 1804.*
3. *Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch, vom 2. Januar 2002.*
4. *Directive 1999/44/EC on certain aspects of the Sale of Consumer Goods and associated Guarantees.*
5. *Obligacijski zakonik, „Uradni list RS, št. 83/01 z dne 25.10.2001.*
6. *Zakon o obveznim odnosima, „Narodne novine“, br. 35/05, 41/08, 125/11.*
7. *Гражданский кодекс Российской Федерации, 1995.*
8. Закон о ауторским и сродним правима, *Сл. гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012.
9. Закон о заштити потрошача, *Сл.гласник РС*, бр. 62 /2014.
10. Закон о медијацији, *Сл. гласник РС*, бр. 18/2005.
11. Закон о меници, *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 104/46, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 16/65, 54/70 и 57/89, *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. лист СЦГ*, бр. бр. 1/2003 - Уставна повеља
12. Закон о облигационим односима, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Сл. лист СРЈ*, бр.31/93 и *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/2003 - Уставна повеља;
13. Закон о основама својинскоправних односа, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 6/80 и 36/90, *Сл. лист СРЈ*, бр. 29/96 и *Сл. гласник РС*, бр. 115/2005 - др. закон.
14. Закон о парничном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука Ус, 74/2013 - УС и 55/2014.
15. Закон о патентима, *Сл. гласник РС*, бр. 99/2011.
16. Закон о раду, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014.
17. Закон о чеку, *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 105/46, *Сл. лист СФРЈ*, бр. 12/65, 50/71 и 52/73, *Сл. лист СРЈ*, бр. 46/96 и *Сл. лист СЦГ*, бр. 1/2003 - Уставна повеља.
18. Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005. испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013.

19. Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору, 1888.
20. Породични закон, *Сл. гласник РС*, бр. 18/2005 и 72/2011.
21. Преднацрт Грађанског законика Републике Србије.
22. Српски грађански законик, 1844.